

SOVON NIEUWS

24e jaargang
maart 2011

Het Jaar van de Boerenwaluw! Samen met honderden, zo niet duizenden enthousiaste vogelaars en bewoners van het landelijk gebied gaan we zo veel mogelijk broedgebieden tellen. Uw hulp is daarbij onontbeerlijk!

Het was de tweede keer op rij dat de **midwinter-telling** werd voorafgegaan door een periode met ijzige koude en veel sneeuw. Maar heeft deze echte sneeuwwinter hiermee zijn sporen ook in de vogel-aantallen en -soorten nagelaten?

Lange reeks van **zeetrekellingen** beschikbaar: samenvoeging bestanden NZG/Club van Zeetrek-waarnemers en www.trektellen.nl nu een feit.

Ook **vrijwillige nestbescherming** niet geheel zonder risico's: nestbescherming beredeneerd uitvoeren.

Kleine Rietganzen in Friesland in het najaar van 2010: later, minder en sneller.

Muziek in **Meetnet Urbane Soorten**; aantalsveranderingen steeds betrouwbaarder vastgesteld.

Wadden Sea Long-Term Ecosystem Research (WaLTER) van start om een geïntegreerd monitoringplan voor de verschillende thema's in de Waddenzee te ontwikkelen.

Verder in dit nummer:

- In de klei met Symen Deuzeman: **Wachten op de slimme slager**
- Broedvogels: **drie belangrijke nieuwe ontwikkelingen**
- **Determinatie Exoten**
- **Halsbandparkietenslaapplaatsen**
- **SOVON en Landschapsbeheer Nederland in Meetnet Nestkaarten**
- **Opmerkelijke terugmeldingen Grauwe Ganzen**
- **Slaapplaatstellingen Blauwe Kiekendieven**
- **Tuinvogels turven leeft**

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Loes van den Bremer
& Peter Eekelder.

Overname van artikelen of illustraties
alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op
chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal
per jaar SOVON-Nieuws en korting
op SOVON-uitgaven en het abonnement
op Limosa (pluslidmaatschap € 27,50).

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen,
zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: **Roelof ten Doesschate**

Secretaris: **Frank Berendse a.i.**

Penningmeester: **Dennis Meeuwissen**

Overige bestuursleden: **Frank Berendse**

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Toernooiveld 1,
6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie **Carolyn Vermanen**

Monitoring en Inventarisaties **Rob Vogel**

Onderzoek en Advies **Ruud Foppen**

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt
zich ten doel het coördineren, stimuleren
en publiceren van ornithologisch veld-
onderzoek ten behoeve van natuur-
bescherming, beleid en wetenschap.

De vereniging tracht dit doel te bereiken
door het organiseren van grootschalige
projecten waarin wordt samengewerkt
tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en
andere instellingen.

De meetnetten voor Broed- en Water-
vogels zijn onderdeel van het Netwerk
Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m.
CBS en provincies en gefinancierd door
het Ministerie van EL&I en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Boerenzwaluwen (Hans Gebuis)
Symen Deuzeman & Peter van den Akker
(Rob Buijter)

De Ecologische Hoofd- structuur is te groot

De ruggengraat van onze natuur wordt gevormd door de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), ingekleurd met allerlei Natura 2000 kleurtjes. Lange tijd lazten we vooral berichten over het niet tijdig gereed zijn van de EHS: vorige kabinetten verbonden er wel prioriteit aan, maar konden niet voorkomen dat het allemaal iets minder voortvarend ging dan noodzakelijk. Daar viel overigens best mee te leven. En in vele monitoringschema's werd het functioneren van de EHS meegenomen, ook voor onze vogels. Het bleek als concept steeds beter te werken. Zelfs zo goed dat we er een exportproduct van zijn gaan maken. Tot in Afrika is dit denken nu doorgedrongen.

Als je echter in deze tijd de krant openslaat en naar Hollandse natuur op zoek gaat, kom je de EHS opeens tegen in een ander politiek daglicht. De verantwoordelijk bewindsman, die Natuur liever niet in de naam van zijn departement wilde (dit als statement), is zomaar van mening dat de EHS groter moet, zo groot dat ook alle boeren hier een bijdrage aan gaan leveren. Via een opgerekte definitie van agrarisch natuurbeheer en het overhevelen van kleine natuurterreinen naar agrarische ondernemers, wordt een grote bezuiniging ingeboekt, die het faillissement van grote natuurbeschermingsorganisaties kan gaan betekenen. Dat al lang bekend is dat agrarisch natuurbeheer in 95% van de gevallen helemaal niet (kosten)effectief is, noch voor de natuur, noch voor de schatkist, wordt simpel weggewuifd.

Als dit ook werkelijk zo doorgaat, zullen de kaartjes in onze nieuwe broedvogelatlas anno 2017 er weer een beetje bleker van kleur uitzien. En dat is tegelijk het goede nieuws: we gaan weer stevig nadenken over een mooi nieuw atlasproject, grotendeels in lijn met het vorige, maar net weer iets spannender!

Hierbij gaan we uiteraard beter en op uitgebreide schaal gebruik maken van de nieuwe, sociale media. We hebben altijd het belang van SOVON als vereniging benadrukt, maar daar horen dus nu ook nieuwe technieken bij, waarmee u als lid en zeker als actief vrijwilliger ongetwijfeld met veel genoegens zult kunnen gaan werken.

Aan het eind van dit in vele opzichten bijzondere jaar hoort u hier meer over.

Frank Saris

Agenda

Jaar van de Boerenzwaluw & start broedseizoen

April

(1-30) eerste telronde MUS (9) slaapplaatstelling Scholekster, Kemphaan, Grutto
(16) watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling

Mei

(7) telling Rotgans, integrale telling Wadden (14) watervogeltelling
(selectie van) monitoringgebieden (15 mei-15 juni) tweede telronde MUS

Juni

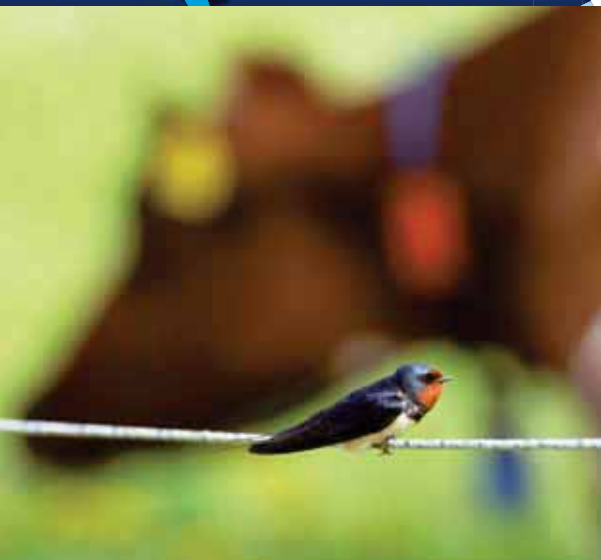
(3/4) slaapplaatstelling Grutto, simultaantelling Kwartelkoningen
(15 juni-15 juli) derde telronde MUS (18) watervogeltelling (selectie van)
monitoringgebieden (24/25) simultaantelling Kwartelkoningen

Juli

(16) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden

augustus

(13) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden

U kunt op verschillende manieren bijdragen om de kennis over de Boerenzwaluw te vergroten. Foto: Hans Gebuis

Figuur 1. Ligging van telgebieden bij het onderzoek naar nestplaatskeuze van de Boerenzwaluw, met onderscheid tussen reeds eerder getelde gebieden en willekeurig aangewezen extra telgebieden.

Relevante literatuur:

Bakker M.R., Hagemeyer W. & Tulp I. 1996. **Nestplaatskeuze van Boerenzwaluw *Hirundo rustica* en Gierzwaluw *Apus apus* in Nederland.** (Techn. Rapport Vogelbescherming Nederland 15). SOVON onderzoeksrapport 96.01. Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Doe mee met het Jaar van de Boerenzwaluw!

De eerste Boerenzwaluwen zijn inmiddels terug uit Afrika. Het merendeel is echter nog onderweg naar West-Europa, een ongelofelijke reis voor een vogel van nog geen 22 gram. Nederland staat dit jaar in het teken van deze geweldige vogel. Samen met honderden, zo niet duizenden enthousiaste vogelaars en bewoners van het landelijk gebied gaan we zo veel mogelijk broedgebieden tellen. Uw hulp is daarbij onontbeerlijk!

Website voor informatie en aanmelding

Op www.jaarvandeboerenzwaluw.nl is informatie te vinden over het voorkomen van de Boerenzwaluw in Nederland, en waarom hij als jaarsoort is gekozen. Voorts valt er te lezen wat Vogelbescherming en SOVON proberen te bereiken in 2011, welke communicatiemiddelen beschikbaar zijn, praktijkvoorbeelden van al actieve zwaluwgroepen en op welke manieren u kunt bijdragen aan een geslaagd Jaar van de Boerenzwaluw.

Onderzoek nestplaatskeuze

We willen een waardevol onderzoek naar nestplaatskeuze uit de jaren negentig herhalen (Bakker *et al.* 1996). Zo kunnen we analyseren of er veranderingen zijn opgetreden en zo ja welke. Uit de telling van 1993 bleek bijvoorbeeld dat in slechts 28% van de bezochte agrarische gebouwen genesteld werd. Tien jaar eerder was dat 61%. Hoe zou dit in 2011 zijn? We willen dit onderzoek ook graag uitvoeren in nieuwe telgebieden, zodat we een goede schatting kunnen maken van het landelijke aantal broedparen. De in 1993 getelde gebieden hebben de hoogste prioriteit (figuur 1, rode blokken), gevolgd door willekeurig aangewezen gebieden (blauwe blokken). Het is echter ook mogelijk om zelf een gebied te kiezen.

Wat houdt het nestplaatskeuze-onderzoek in?

- Eenmalige telling tussen 20 mei en 15 juni. De telling zal soms meerdere dagen kosten, afhankelijk van met hoeveel mensen geteld wordt;
- Systematische controle in een kwartblok (2,5 x 2,5 km) van alle voor de Boerenzwaluw 'relevante' gebouwen op de aanwezigheid van bewoonde nesten;
- Verzamelen van informatie over factoren die een rol spelen bij de nestplaatskeuze (landgebruik, aanwezigheid van vee, type gebouw) aan de hand van een vragenlijst;
- Tellers die zich al hebben aangemeld ontvangen begin april de telhandleiding en informatie voor de bewoners van de erven waar u gaat tellen. Aanmelden mogelijk tot 20 mei;
- Aanmelden via: www.jaarvandeboerenzwaluw.nl;

- Tip: bezoek de adressen voor 1 mei om uzelf te introduceren en alvast toestemming te vragen voor het bezoeken van de schuren en stallen. Dat bespaart tijdens de telperiode veel tijd.

Publiekstelling

Heeft u minder tijd dan is de publiekstelling misschien wat voor u. Geef het aantal nesten door van een zelf gekozen adres, en probeer (facultatief) een aantal aanvullende vragen over de omgeving te beantwoorden. Er zijn twee telperiodes, omdat we inzicht willen krijgen in het aandeel van de boerenzwaluwpopulatie dat een tweede legsel heeft. De bevindingen kunnen via www.jaarvandeboerenzwaluw.nl worden doorgegeven. Deze telmogelijkheid zal ook na 2011 beschikbaar blijven. U kunt ook bewoners van het landelijk gebied, paardenhouders, weidevogelwerkgroepen enz. stimuleren om zelf waarnemingen door te geven.

Monitoring - nieuwe deelnemers nodig

We willen ook meer deelnemers werven voor de vier bestaande monitoringprojecten voor Boerenzwaluwen. Er vindt immers al onderzoek plaats naar de aantalsontwikkeling (BMP-Z), het broedsucces (Nestkaartenproject) en dispersie en overleving (pullen en/of adulten ringen). Voor deze projecten organiseren we praktijkdagen voor geïnteresseerde tellers. Aanmelden via boerenzwaluw@sovon.nl.

E-nieuwsbrief, meldt u aan!

In het jaar van de Boerenzwaluw zal een gratis elektronische nieuwsbrief worden verspreid, die zo'n zes keer zal verschijnen. Wanneer u op de hoogte wilt blijven van de vorderingen in het onderzoek, nieuws en tips, dan kunt u zich voor de E-nieuwsbrief opgeven via www.jaarvandeboerenzwaluw.nl.

Loes van den Bremer (SOVON) & Jouke Altenburg (Vogelbescherming)

Midwintertelling van watervogels in januari 2010: sneeuw en koude

De 44^e midwintertelling vond plaats tussen 15 en 18 januari 2010. Ruim 1500 tellers trotseerden de sneeuw om bij te dragen aan een zo volledig mogelijk beeld van de verspreiding en aantallen van watervogels in Nederland. Dit als onderdeel van een project dat heel Europa beslaat en grote delen van Azië en Afrika. Het was de tweede keer op rij dat de midwintertelling werd voorafgegaan door een periode met ijzige koude en veel sneeuw. Maar heeft deze echte sneeuwwinter hiermee zijn sporen ook in de vogelaantallen en -soorten nagelaten?

Opnieuw sneeuw en ijs

De omstandigheden rond de telling waren vergelijkbaar met januari 2009. Tijdens de midwintertelling zelf was het niet eens zo heel koud, maar de telling werd wel voorafgegaan door een behoorlijk lange periode met vorst en opvallend veel sneeuw. Nadat in december al regelmatig sneeuw was gevallen -plaatselijk zelfs tot 40 cm- viel op 9 en 10 januari nog eens een flink pak. Dit laatste sneeuwdek was tijdens het telweekend nog net niet weggesmolten. Om maar even aan te geven om hoeveel sneeuw het door de winter heen ging: gemiddeld werden tijdens de winter van 2009/10 in het land 42 dagen met een sneeuwdek geteld, terwijl het langjarig gemiddelde 13 dagen bedraagt. In het noordoosten van het land lag er plaatselijk zelfs op 55 dagen sneeuw. Een dergelijk groot aantal sneewdagen was sinds de winter van 1978/79 niet meer voorgekomen (bron KNMI).

De telling vond op veel plekken plaats in een desolaat, koud, winters landschap. Figuur 1 laat zien waar de tellers sneeuw tegenkwamen, en dat was vooral in het noordelijk deel van het land. Veruit de meeste tellers in Groningen (90%) gaven een volledig sneeuwdek aan, gevolgd door die in Flevoland, Drenthe en het Waddengebied. Daartegenover stond Zeeland, waar vrijwel nergens een gesloten sneeuwdek aanwezig was, terwijl dit in Noord-Brabant en Utrecht op kleine schaal het geval was.

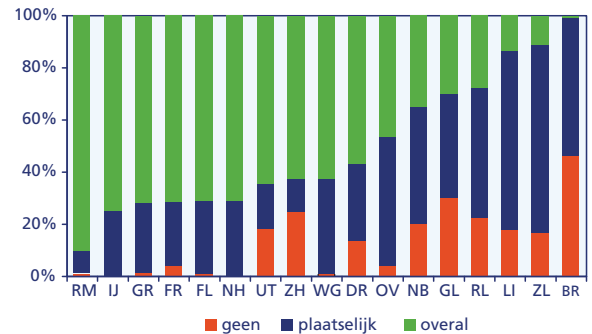
Naast de sneeuw was het voorafgaand aan de midwintertelling ook ronduit koud. De gemiddelde januari temperatuur in De Bilt bedroeg -0,5°C tegen 2,8°C normaal. Daarmee was het gemiddeld nog eens 1,3 graden kouder dan in januari 2009, wat toen de koudste maand sinds januari 1997 was. Echte diepe uitschieters waren er overigens niet (hoewel -18,4°C in december boven een sneeuwdek op Deelen aardig koud is), maar de vorst hield wel lang aan. De verdeling van de vorst was, in tegenstelling tot een jaar eerder, geheel volgens het boekje met de laagste temperaturen in het noorden van

het land. De tellers noteerden op veel plaatsen een volledige ijsbedekking, met name in de noordelijke provincies en op en rond het IJsselmeer en de Randmeren (figuur 2). Desondanks waren de schaatsomstandigheden matig, vanwege de sneeuw die goede ijsontwikkeling verhinderde.

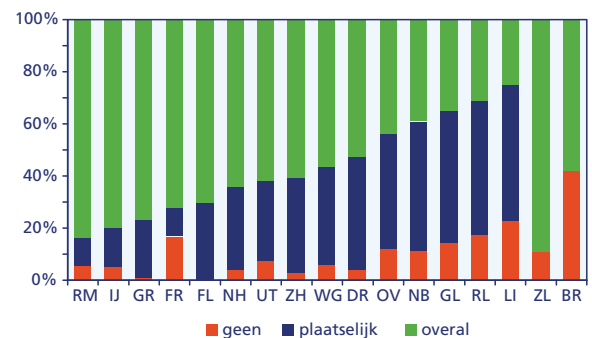
Gevlucht voor vorst en sneeuw

Het zal niet verwonderen dat de winterse omstandigheden hun weerslag hadden op de verspreiding van watervogels. Desondanks werden er 4,4 miljoen vogels geteld, vergelijkbaar met een jaar eerder. De ingezette daling van de laatste jaren stagneert daarmee enigszins. Van de 52 soorten waarvan meer dan 1000 individuen werden geteld, waren de aantallen bij slechts 10 soorten (19%) vergelijkbaar (<10% verandering) met het vijfjarig gemiddelde. Bij meer dan de helft van de soorten (29; 56%) was het aantal lager, bij 13 (25%) hoger dan het vijfjarig gemiddelde. Net als een jaar eerder behoorden Goudplevier en Kievit tot de sterkste dalers, met een afname van 99% (haast een verkiezingsuitslag in Wit-Rusland). Ze haalden niet eens de grens van 1000 exemplaren. Deze akker- en graslandfoerageerders hadden in Nederland werkelijk niets te halen op de besneeuwde en keiharde bodem en waren op een doorgewinterde enkeling na dan ook allemaal verdwenen.

Door het dichtvriezen van de meeste zoete wateren waren Wintertaling (-66%), Slobeend (-63%) en Tafeleend (-53%) opnieuw grotendeels weggetrokken. De aantallen van deze soorten lagen in januari 2010 nog lager dan het jaar ervoor, maar de verspreiding was vergelijkbaar (zie de kaartjes in SOVON Nieuws 23[1] en de watervogelnieuwsbrief van februari 2010). Het aantal Bonte Strandlopers lag ruim de helft lager dan het vijfjarig gemiddelde (-51%). Groot-Brittannië lijkt het meest logische toevluchtsoord voor de wegluchters, maar dat moet nog uit de cijfers blijken. Recent is daar een afname geconstateerd, terwijl in Nederland de laatste vijf jaar juist een toename plaatsvond. Dit suggereert dat de vogels gemiddeld meer oostelijker zijn gaan

Figuur 1. Frequentieverdeling van de sneeuwbedekking tijdens de midwintertelling van 2010 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Figuur 2. Frequentieverdeling van de ijsbedekking tijdens de midwintertelling van 2010 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2010 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 ex. in januari 2010.

Soort	jan 2010	gem. 05-09
Dodaars	3.487	3.900
Fuut	11.416	22.000
Geoorde Fuut	1.665	860
Aalscholver	18.433	25.000
Blauwe Reiger	4.230	7.700
Knobbelzwaan	20.908	30.000
Kleine Zwaan	8.320	10.000
Wilde Zwaan	2.277	1.900
Taigarietgans	2.226	2.100
Toendrarietgans	209.658	160.000
Kleine Rietgans	9.423	7.000
Kolgans	722.603	770.000
Grauwe Gans	343.249	260.000
Soepgans	7.439	11.000
Grote Canadese Gans	19.467	14.000
Brandgans	468.324	410.000
Rotgans	28.981	38.000
Nijlgans	15.033	16.000
Bergeend	32.075	44.000
Smient	704.015	730.000
Krakeend	30.383	26.000
Wintertaling	10.091	30.000
Wilde Eend	315.161	340.000
Soepeend	16.805	13.000
Pijlstaart	10.907	19.000
Slobeend	2.950	8.000
Tafeleend	14.652	32.000
Kuifeend	92.605	170.000
Topper	66.674	70.000
Eider	61.765	82.000
Zwarte Zee-eend	11.747	12.000
Brilduiker	7.570	12.000
Nonnetje	4.558	2.800
Middelste Zaagbek	8.958	7.000
Grote Zaagbek	21.599	6.000
Waterhoen	11.755	18.000
Meerkoet	223.485	230.000
Scholekster	138.387	180.000
Zilverplevier	16.776	25.000
Kievit	1.722	140.000
Kanoet	47.582	56.000
Drieteenstrandloper	8.014	10.000
Bonte Strandloper	117.056	240.000
Rosse Grutto	32.995	51.000
Wulp	102.655	150.000
Tureluur	10.765	12.000
Steenloper	4.815	5.200
Kokmeeuw	144.245	170.000
Stormmeeuw	129.140	190.000
Zilvermeeuw	105.603	100.000
Grote Mantelmeeuw	5.447	6.900

Aantallen tot 20.000 Grote Zaagbekken waren op het IJsselmeer sinds 1987 niet meer voorgekomen. Foto: Hans Gebuis

overwinteren, iets dat in deze sneeuw winter geen handige optie bleek. Het is dan ook interessant om na te gaan in hoeverre eerder ingezette trends nu worden onderbroken.

Winterharde soorten

Niet alle vogels lieten een negatief beeld zien. Het koude weer leverde van een aantal soorten juist hogere aantallen op, meer nog dan een jaar eerder. Spekkoper was de Grote Zaagbek (+258%), waarvan er tijdens de vliegtuigtelling van Rijkswaterstaat ruim 20.000 in enkele wakken op het IJsselmeer werden geteld. Dit betekende het hoogste aantal sinds februari 1987. Wanneer belangrijke overwinteringsgebieden in de Oostzee dichtvriezen, treedt een influx op in ons land, vooral op het IJsselmeer. Dit fenomeen was door een reeks van milde winters al lange tijd niet meer opgetreden en vond ook een jaar eerder ondanks de nodige koude niet plaats; toen was het aantal slechts een fractie groter dan normaal.

Een opvallende stijger was de Geoorde Fuut (+94%), waarvan de aantallen tijdens de midwintertelling nog nooit zo hoog waren geweest. Vrijwel alle ruim 1600 getelde vogels zaten in het Deltagebied. Dat heeft zich vrij recent ontwikkeld tot een belangrijke ruiplek in de nazomer, met name Grevelingenmeer, Oosterschelde en Veerse Meer. Een deel van deze vogels blijft hier overwinteren.

Net als de Grote Zaagbek noteerde ook het Nonnetje (+65%) hogere aantallen dan het vijfjarig gemiddelde. Een aantal van 3700 Nonnetjes tijdens de vliegtuigtelling op het IJsselmeer was sinds 1996 niet meer geteld. In de jaren zeventig en tachtig werden overigens wel eens veel hogere aantallen geteld. Net als bij de Grote Zaagbek treedt bij het Nonnetje een influx op bij grootschalige ijsgang in de Oostzee.

Bij de ganzen was de sterkste stijging weggelegd voor de Grote Canadese Gans (+44%). Dit wordt vooral veroorzaakt door een explosieve groei van de eigen broedvogel populatie. Vanaf het seizoen 1980/81 bedraagt de jaarlijkse groei van het seizoensgemiddelde 26%. Het seizoensmaximum van 20.000 vogels is vermoedelijk nog aan de lage kant, aangezien niet alle bebouwde en agrarische gebieden geteld worden. Het aantal Toendrarietgansen lag beduidend hoger dan de jaren ervoor (+34%). Vooral in de zuidelijke helft van het land, zoals in de Kop van Limburg, in zuidelijk Gelderland, in Noord-Brabant en Zeeland, wemelde het van de Toendrarietgansen. Landelijk ging het om 209.000 ex., waar-

Tellers trotseerden sneeuw en koude tijdens de Midwintertelling. Foto: Martin Sntatse

mee voor het eerst de grens van 200.000 werd gepasseerd. Een deel was waarschijnlijk afkomstig uit Duitse overwinteringsgebieden, waar nog veel meer sneeuw dan bij ons was gevallen. De Nederlandse aantallen zaten sinds begin jaren negentig flink in de lift, leken recent te stabiliseren, maar stegen opnieuw onder invloed van vorst en sneeuw.

Veel afnames

De algemene tendens bij de midwintertelling van 2010 was dat, onder invloed van het weer, de aantallen van veel soorten nog lager waren dan een jaar eerder, toen ze vergeleken met het vijfjarig gemiddelde ook al aan de lage kant waren. Het aantal Futen was gehalveerd en het IJsselmeer was door het dichtvriezen grotendeels fuutloos. Het aantal Aalscholers lag op het (lagere) niveau van begin deze eeuw en de verspreiding kende een duidelijk zuidelijk accent. De drie reigers kregen een aardige tik, vooral Kleine Zilverreiger en Blauwe Reiger. Ook het aantal Grote Zilverreigers nam af, maar de soort blijkt beduidend winterharder te zijn dan de andere twee.

Na een vrijwel onafgebroken stijging sinds de jaren tachtig was het aantal Knobbelzwanen met eenderde afgenomen. De verspreiding was vooral in de noordelijke helft van het land nogal ijl. De meeste ganzensoorten lieten niet echt andere aantallen optekenen. Toch waren traditionele pleisterplaatsen in de noordelijke provincies grotendeels verruild voor het zuiden van het land, zo bleek ook uit aflezingen van halsbanden. De

Grauwe Gans trok zich evenwel weinig aan van het weer en werd in een recordaantal geteld: ruim 340.000.

De aantallen van Slobeend en Wintertaling daalden tot het niveau van eind jaren negentig, destijds eveneens na twee (zeer) koude winters. Zee-eenden doen het al jaren, winter of geen winter, niet goed. Hoewel de aantallen van jaar tot jaar sterk kunnen verschillen, zijn zowel Eider als Zwarte Zee-eend sinds midden jaren negentig flink afgenomen. In tegenstelling tot de zaagbekken zagen Brilduikers deze winter duidelijk niet zo zitten, hun aantal lag 40% lager dan normaal. De overwinteringsgebieden in het IJsselmeer en de Randmeren waren vrijwel verlaten, terwijl de aantallen in het Deltagebied nogal mager waren. Het aantal Meerkoeten bleef op gemiddeld niveau, dat van Waterhoentjes lag eenderde lager.

Stellopers lieten een overwegend negatief beeld zien. Het aantal overwinterende Kluten en Bontbekplevieren, dat recent gestegen was, zakte terug tot het flink lagere niveau van begin deze eeuw. Rosse Grutto's waren eveneens minder talrijk dan de vijf jaar ervoor, maar de daling was niet zo sterk als na de strenge winters van 1995/96 en 1996/97. Desondanks was, op een groep op Rottum na, de gehele oostelijke Waddenzee verlaten. Ook de Wulp had zichtbaar last van de winter, met een aantal dat maar net boven de 100.000 uitkwam. Het aantal meeuwen, tot slot, kwam net als het voorgaande jaar lager uit dan gemiddeld.

Iedereen bedankt

In januari 2010 hebben ruim 1500 mensen de moeite genomen om één of meer gebieden te tellen. Veel dank gaat ook uit naar enkele instituten en terreinbeheerders die hun gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Iedereen wordt hartelijk bedankt voor zijn of haar inzet!

Menno Hornman & Erik van Winden

Het watervogelmeetnet, waar de midwintertelling deel van uitmaakt, wordt uitgevoerd onder de paraplu van het Netwerk Ecologische Monitoring en is een samenwerkingsverband van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie-Gegevensautoriteit Natuur, Ministerie van Verkeer en Waterstaat- Waterdienst, het Centraal Bureau voor de Statistiek en SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Broedvogels: drie belangrijke nieuwe ontwikkelingen

Nieuwe handleiding

Tot voor kort werkten broedvogeltellers met twee verschillende handleidingen: een voor het Broedvogel Monitoring Project (BMP) en een voor het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Beide handleidingen zijn ineengeschoven in een nieuwe handleiding die begin dit jaar verscheen. Dit bood meteen de gelegenheid om enkele meest kleine wijzigingen door te voeren in de opzet van het broedvogelonderzoek, vooral wat betreft onderzoek aan zeldzame soorten, dat nog meer aan vaste telgebieden gekoppeld wordt, en het doorgeven van losse meldingen. Voorts werden de interpretatiecriteria en datumgrenzen van enkele soorten aangepast op basis van speciaal onderzoek, nieuwe inzichten en veranderingen in fenologie.

De 56 pagina's dikke nieuwe handleiding (van Dijk A.J. & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Nijmegen) is aan het begin van het voorjaar bij iedereen in de bus gevallen die betrokken is bij broedvogelmonitoring. Is dat niet het geval, vraag dan een handleiding aan bij Broedvogels@sovon.nl of download de handleiding van de website.

Programma Autoclustering

In de vrije tijd voor dag en dauw broedvogels tellen, daar komen tellers graag vroeg voor uit de veren. Maar aan het moeizame geploeter met kaarten en regeltjes om het aantal territoria te bepalen, hebben velen een broertje dood. Met Autoclustering worden deze tellers op hun wenken bediend. Na het via internet invoeren van de waarnemingen doet het computerprogramma de rest. Met een simpele druk op de knop wordt in een mum van tijd het aantal territoria bepaald. Tegelijkertijd wordt dan ook het telformulier ingevuld en zijn verspreidingskaarten beschikbaar. Autoclustering werkt strikt (en snel) volgens de ingebouwde BMP-regels. Wij zijn ervan overtuigd dat autoclustering minder rompslomp en een betere beschikbaarheid van de gegevens voor tellers met zich meebrengt en dat de uitkomsten bovendien nog meer gestandaardiseerd zullen zijn. In de speciale Handleiding Autoclustering in BMP wordt het verwerken van waarnemingen van a tot z uitgelegd en gevisualiseerd. Inmiddels zijn veel BMP-tellers met het verwerken van hun waarnemingen via Autoclustering begonnen. We wensen ze veel succes en plezier en zijn zeer benieuwd naar de uitkomsten en ervaringen. Met uw vragen, problemen of suggesties kunt u terecht bij Broedvogels@sovon.nl.

Digitale aanwijzingen voor broedvogel-inventarisatie per soort

In de nieuwe broedvogelhandleiding worden de basistechnieken van broedvogeltelling volgens de (uitgebreide) territoriumkartering uit de doeken gedaan. Dit biedt voldoende informatie voor de teller om het veld in te gaan om broedvogels te inventariseren. Aanwijzingen per soort zijn in deze handleiding uitsluitend te vinden in een aantal bijlagen. Deze worden door sommige waarnemers als wat abstract ervaren. Daarom worden er nu via de website soortpagina's aangeboden. Hierin worden per soort aanwijzingen en tips gegeven over de wijze van inventarisatie, tel- en inventarisatieproblemen en wordt beknopt enige nuttige achtergrondinformatie verstrekt over bijv. broedbiologie. Het ligt in de bedoeling om een en ander te zijner tijd te voorzien van illustratieve foto's van bijv. broedbiotoop of specifiek vogelgedrag.

De teksten, gebaseerd op literatuur en ervaringen van karteerders, kunnen de waarnemer nog 'scherper' maken bij zijn rondes door het veld en helpen om vogelgedrag op de juiste manier te interpreteren. Dat verhoogt enerzijds het plezier van het veldwerk terwijl anderzijds de kwaliteit van de resultaten nog wat omhoog kan gaan. Alle reden dus om eens een kijkje te nemen op de betreffende pagina's (www.sovon.nl/richtlijnen). En als u nog goede tips hebt, geef ze door!

Arend van Dijk, Arjan Boele & Fred Hustings

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van SOVON Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009.

Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en een jaarlijkse bijdrage van SOVON.

Wat willen we bereiken?

- Met het fonds wil SOVON twee zaken mogelijk maken:
- het schrijven van wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. Deze zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en -overdracht;
 - publicaties door vrijwilligers en/of vogelwerkgroepen uit de achterban van SOVON. Met het fonds wil SOVON een bijdrage leveren aan de standkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna, een jubileumoverzicht, e.d.

Gesteunde projecten en/of activiteiten in 2010

1. Wat vliegt waar? van KNNV Wageningen.
2. Een nog te verschijnen publicatie over vogels in de Dollard van de Vogeltelgroep Dollard.
3. Het proefschrift *Birding for science and conservation* van Chris van Turnhout.

Hoe kunt u bijdragen?

U kunt op de volgende manieren helpen:

- een eenmalige donatie;
- een legaat ten name van het Fonds (of SOVON) stellen;
- het Fonds bekend maken bij andere mogelijk belangstellenden. Hiervoor is een folder beschikbaar.

Meer informatie

Meer informatie over een bijdrage of een aanvraag doen, vindt u op www.sovon.nl/goldbachfonds.

Veel animo voor slaap- plaatstellingen van Blauwe Kiekendieven

Het Meetnet Slaapplaatsen heeft een vaste set van 19 Natura 2000-soorten. Jaarlijks liften een of meer soorten mee. Afgelopen winter waren dat Bruine en Blauwe Kiekendief. De Bruine Kiekendief is 's winters eigenlijk alleen in Zeeland aan te treffen. Vrijwel al deze overwinteraars zijn eerstejaars vogels. De slaapplaatsen daar worden al jaren gevolgd door Henk Castelijns en co (Werkgroep Roofvogels Zeeland). Zij telden ruim 100 Bruine Kiekendieven, een gebruikelijk aantal.

Er werden tot 57 Blauwe Kiekendieven per slaapplaats geteld! Foto: Michel Geven

Voor de slaapplaatstellingen van Blauwe Kiekendief werden drie teldata geprikt, in december, januari en februari. We kregen enorm veel reacties. Veel waarnemers wilden wel eens uitzoeken waar de blauwe kieken die ze overdag zagen zouden slapen. Ook de historische gegevens uit de jaren tachtig waren een mooie aanleiding om te checken of die slaapplaatsen nog steeds in gebruik waren. In totaal werden bijna 100 slaapplaatsen gevonden, maar dit aantal is nog zeer onvolledig (want gebaseerd op wat er op onze website is ingevoerd).

terwijl het jaar ervoor er nog ruim 30 waren geteld. Toen in februari de sneeuw al lang en breed was verdwenen, herstelde deze situatie zich niet. De meeste waarnemers hebben ook vermeld hoeveel mankled en hoeveel ringtails ze hebben gezien. In deze verdeling kwamen opmerkelijke verschillen naar voren, maar dit zal in een uitgebreid verslag nog ruim aan bod komen.

Het is een hele verdienste dat er zo veel slaapplaatsen zijn gevonden, want de landelijke verspreiding ten tijde van de tellingen was niet erg gebruikelijk. Het was alsof koning winter wist van het telschema. Exact in het eerste telweekend van 18 december besloot hij stevig zijn intrede te doen: uitzonderlijke sneeuwval in grote delen van het land. Blauwe Kiekendieven staan bekend om hun 'vorsttrek' en dat was precies wat er gebeurde. Op telposten langs de kust werd in dat weekend zuidwaartse trek van tientallen Blauwe Kiekendieven gemeld. Het hele jaar waren er nog niet zo veel gepasseerd! Die eerste slaapplaatstelling had dan ook behoorlijk hinder van het barre winterweer, maar een telling later, in januari, kon gelukkig onder perfecte omstandigheden de verspreiding van Blauwe Kiekendieven in Nederland in kaart worden gebracht. Een fraai beeld, dat in februari niet veel veranderd was. Hoge aantallen in Zuidwest-Nederland (het 20 jaar oude Saeftinghe record werd aangescherpt tot 57 vogels op de slaapplaats!) en ook het vrijwel sneeuwvrij gebleven Friesland herbergde ongebruikelijk veel kiekendieven. Op sommige Friese slaapplaatsen werden meer dan 20 Blauwe Kiekendieven geteld. Andere regio's hadden juist te kampen met ongebruikelijk lage aantallen. In het Nieuwkoopse Plasseengebied stokte de teller bij twee vogels

De 100 aan ons doorgegeven slaapplaatsen zijn exclusief de tellingen die niet op onze website zijn ingevoerd. Bij deze aan iedereen de oproep dit alsnog te doen. Over de tellingen zal een verslag geschreven worden, en het zou jammer zijn als niet alle tellingen daarbij betrokken kunnen worden. In het verslag zal ook de voorkeur voor terreintype aan bod komen. Ook deze informatie heeft nog niet iedereen doorgegeven. Het gaat om een beschrijving van de slaapplaats (terreintype, samenstelling vegetatie) en, als die kennis aanwezig is, een beschrijving van het foerageergebied. U kunt deze informatie toevoegen via de online invoer, onder 'Mijn slaapplaatsen', en dan in het opmerkingenveld onder 'Gebiedsinstellingen'. Ook het aantal mankled en ringtails per telling willen we graag weten. Vermeld dit in het opmerkingenveld van het formulier 'Kopgegevens'. Iedereen van harte bedankt voor de geweldige inzet!

Lange reeks van zeetrekellingen beschikbaar: samenvoeging bestanden NZG/Club van Zeetrekwaarnemers en www.trektellen.nl nu een feit

De Club van Zeetrekwaarnemers (NZG/CvZ) begon in het begin van de jaren zeventig met het op systematische wijze organiseren en uitvoeren van tellingen van langs de kust trekkende zeevogels ('zeetrekellingen'). De ontwikkeling en toepassing van de zogenaamde 'uurtotaalkaart' maakte dat dit al snel een groot succes werd. Vooral de beginjaren waren bovendien spannend als een jongensboek: veel vogelaars konden allerlei nieuwe soorten aan hun lijsten toevoegen en verscheidene soorten zeevogels bleken veel talrijker te zijn dan tot dan toe werd verondersteld. Bijna 40 jaar later is een nieuwe stap in de historie van zeetrekellingen een feit.

Van uurtotaalkaart naar online invoer

Nu is het nauwelijks meer voorstelbaar hoe grote hoeveelheden gegevens zonder computers (want die waren er niet), handmatig verwerkt konden worden. Niet alleen werden de zeetrekgegevens toch snel verwerkt, maar bovendien verscheen een indrukwekkende serie halfjaarverslagen, waarin de resultaten werden besproken. Ook voor het eerste grote verslag, het zogenaamde 'zeetrekboek' (Limosa 56: 87-230), werden de gegevens handmatig uitgewerkt en werden alle figuren nog met de hand getekend. De tellingen vonden steeds doorgang, en in de eerste fase van het computertijdperk, toen de gegevens in een grote computer van Staatsbosbeheer waren ingevoerd en geanalyseerd, verscheen een tweede 'zeetrekboek' (Sula 8: 1-203). Toch duurde het nog vele jaren voordat de tellingen ook door de waarnemers zelf digitaal konden worden aangeleverd. De komst van de *personal computer* vormde niet de werkelijke revolutie, maar later wel de steeds uitgebreidere mogelijkheden van internet. Waarnemers konden daardoor hun observaties nog dezelfde dag aan een groot publiek kenbaar maken. Slimme jongens wisten vervolgens websites te ontwikkelen waardoor dit soort gegevens gemakkelijk konden worden ingevoerd en daarmee snel onderling konden worden vergeleken. Waarneming.nl en trek-tellen.nl waren met stip de meest succesvolle sites, die al snel zo populair werden dat veel zeetrekwaarnemers niet meer het nut inzagen van het wat omslachtige invullen van uurtotaalkaarten en het met veel vertraging (of later zelfs helemaal niet meer) terugzien van gezamenlijke resultaten.

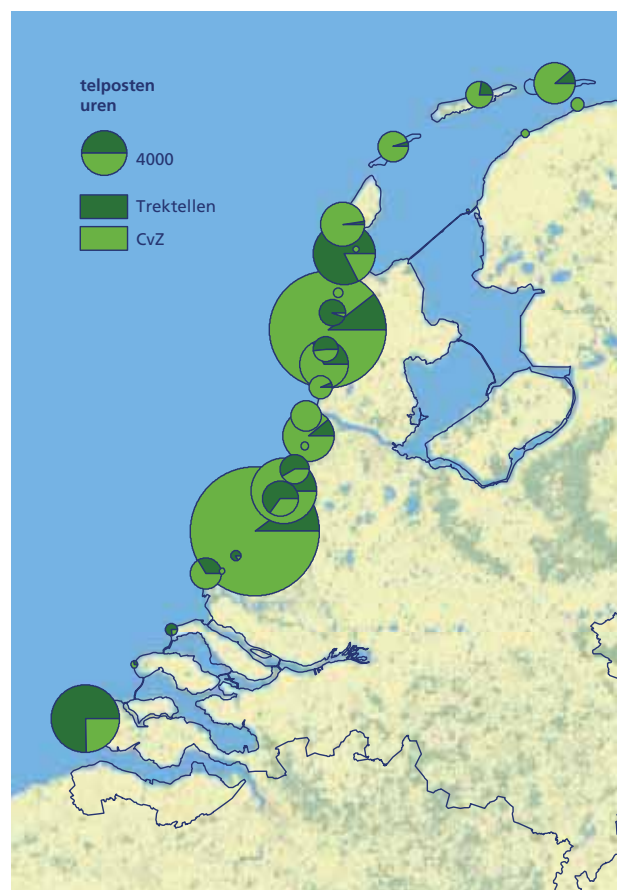
Twee bestanden samengevoegd

Door de beschreven ontwikkeling was een probleem ontstaan: wat een 40 jaar durende reeks gegevens had kunnen zijn, waren nu twee bestanden met een verschillende structuur en zelfs met een zekere overlap. De NZG/CvZ ging echter niet, of te langzaam, met haar tijd mee, waardoor de site van trek-

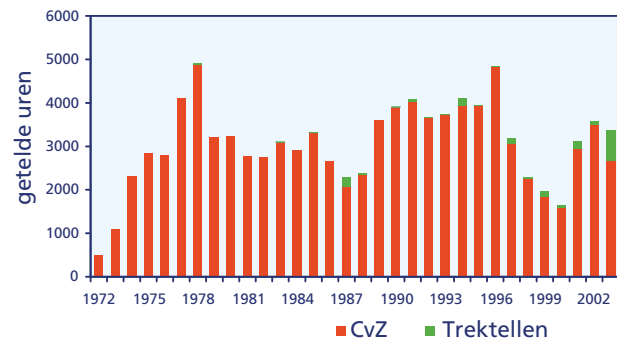
tellen.nl steeds belangrijker werd. Mede door een opdrachtverlening van Rijkswaterstaat, om zeetrekgegevens geschikt te maken voor monitoring van watervogels in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring, is het uiteindelijk in goed overleg gekomen tot een bundeling van krachten. Daarbij hebben we geprobeerd de goede eigenschappen van beide programma's te versterken en de slechte niet door te zetten. Zo hebben we nu een invoermodule online waar zeetrekgegevens volgens de door NZG/CvZ vurig gewenste standaard kunnen worden ingevoerd (dat wil zeggen per uur, met ruime mogelijkheden voor kleden en leeftijden), terwijl de aantrekkelijke schermuitvoer van trek-tellen.nl (samenvattende dagtotalen) gewoon gehandhaafd is gebleven. Men hoeft bovendien niet eens kleden en urengegevens in te voeren, het kan ook volgens de indertijd voor trek-tellen.nl (voor allerlei soorten trekellingen) ontwikkelde manier. Uiteraard moedigen wij gestandaardiseerd tellen en invoer van gedetailleerde gegevens alleen maar aan: dagritmes en veranderingen in de leeftijdssamenstelling van de verschillende soorten en trekbewegingen kunnen alleen worden uitgewerkt indien de gegevens gedetailleerd worden verzameld en verwerkt.

Aangepaste invoerroutines van trek-tellen.nl

Om alle gegevens die door de NZG/CvZ zijn verzameld op te kunnen nemen in de landelijke database van trek-tellen.nl, moesten er aanpassingen worden gemaakt in de landelijke database en invoerroutines. Zo werden de kopgegevens uitgebreid met extra velden, waardoor het aantal tellers, het type telling en gedetailleerde weergegevens kunnen worden verwerkt. De invoer van aantallen, per klee, per leeftijd en per geslacht werd mogelijk gemaakt en het is nu mogelijk om goed duidelijk te maken welke soorten wel en niet geteld werden. Dit sluit aan bij de verschillen die er tussen telposten bestaan. Het onderscheid tussen 'harde nullen' (niet aanwezig)

Figuur 1. Ligging van zeetrekposten en het aantal getelde uren.

Figuur 2. Aantal uren zeetrekellingen in de NZG/CvZ database aangevuld met de gegevens in trek-tellen.nl.

en 'ontbrekende getallen' (niet op gelet, maar misschien wel aanwezig) is belangrijk voor vrijwel alle onderzoeksdoeleinden. Voor het nauwkeurig bijhouden van nultellingen en ontbrekende getallen, is de beheermodule van de standaard soortenlijsten aangepast. De waarnemer kan nu zelf kiezen, maar wordt ook nadrukkelijk aangemoedigd om aan te geven welke soorten standaard geteld worden en welke niet. Op het invoerscherm van de tellingen is dat nu mogelijk gemaakt. Goede documentatie van de werkwijze in het veld is essentieel om de resultaten naderhand goed te kunnen interpreteren!

Gegevensbestanden gecombineerd

In de NZG/CvZ database zaten gegevens van 28 verschillende telposten met een minimum van 17 (Kornwerderzand) en een maximum van 31.920 teluren (Scheveningen) (figuur 1). Van 19 posten waren inmiddels ook gegevens aan trektellen.nl toegevoegd (minimum 32 uren op Schiermonnikoog, maximaal 6658 uren bij Huisduinen). De in trektellen.nl ingevoerde uren bleken grotendeels complementair aan de uren die via NZG/CvZ zijn aangeleverd, waardoor eindelijk de min of meer continue reeks van gegevens vanaf 1972 werd gerealiseerd (figuur 2). Deze gegevens kunnen voor een groot aantal analyses worden gebruikt. Het lagere aantal uitgevoerde waarnemingsuren eind jaren negentig is vermoedelijk vooral veroorzaakt door een teruglopende motivatie bij de waarnemers in die periode. Na de start van trektellen.nl hebben veel waarnemers er weer zin in gekregen. Het is niet onmogelijk dat, met de online invoermodules en de nu volledige beschikbaarheid van gegevens binnen trektellen.nl, oude nog niet verwerkte tellingen uit opschrijfboekjes zullen worden opgezocht om door de waarnemers alsnog aan het bestand te worden toegevoegd.

Organisatie en afspraken over het gebruik van de database

Tijdens een overleg op 2 december 2010 tussen Kees Camphuysen (NZG/CvZ), Gerard Troost (trektellen.nl), Kees Koffijberg en Marc van Roomen (beide SOVON) zijn een aantal afspraken gemaakt over de aansturing van het samenwerkingsverband en het gebruik van de gegevens:

- er wordt een stichting trektellen.nl opgericht waarin naast vertegenwoordiging vanuit trektellen.nl ook een vertegenwoordiging vanuit de NZG/CvZ en SOVON zal worden opgenomen;
- de doelstelling van de stichting is het behartigen van het intellectuele eigen-

Relevante literatuur:

- Camphuysen C.J. & van Dijk J. 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-79. *Limosa* 56: 87-230.
- Camphuysen C.J. 2004. The return of the harbour porpoise (*Phocoena phocoena*) in Dutch coastal waters. *Lutra* 47(2): 113-122.
- Camphuysen C.J. 2009a. Het gebruik van zeetrekellingen bij de analyse van populatieschommelingen van duikers *Gaviidae* langs de kust. *Sula* 22: 1-24.
- Camphuysen C.J. 2009b. Het gebruik van zeetrekellingen bij de analyse van populatieschommelingen (2), Dwergmeeuwen *Larus minutus* langs de Nederlandse kust. *Sula* 22: 49-66.
- Dijk J. van & Buurma L.S. 1973. Overzicht van de passage van zee- en kustvogels gedurende de herfst 1972. CvZ verslag Nr. 1. *De Pieper* 12(3): 13-25.
- Platteeuw M., van der Ham N.F. & den Ouden J.E. 1994. Zeetrekellingen in Nederland in de jaren tachtig. *Sula* 8: 1-203.

domsrecht van de waarnemers en het stimuleren en mogelijk maken van gebruik van de trekteldata voor wetenschappelijk onderzoek en andere toepassingen;

- om beheer van de database en blijvende binding van de waarnemers mogelijk te maken zal, afhankelijk van de aard van de vraag en het type gebruiker, een kleine vergoeding worden gerekend voor kosten die gemaakt moeten worden om gegevens te leveren. Deze staat in verhouding tot de hoeveelheid te leveren data;
- tussen de stichting trektellen.nl en SOVON zal een samenwerkingsovereenkomst worden gesloten waarin de services die SOVON aan trektellen.nl verleent worden vastgelegd evenals de mogelijkheden die SOVON heeft voor het gebruik van de data voor 11040 haar doelstellingen.

Een eerste resultaat

Meteen nadat de koppeling tot stand gebracht werd, zijn de gegevens voor de eerste keer integraal gebruikt. Ten behoeve van het soortbeschermingsplan voor de Bruinvis *Phocoena phocoena* werd een, tot en met december 2010 bijgewerkt, overzicht gemaakt van de toegenomen aantallen Bruinvissen in de Nederlandse kustwateren. Ofschoon oorspronkelijk opgezet om vogeltrek langs de kust te registreren, is het ontdekken en nauwgezet kwantificeren van het herstel van deze populatie zeezoogdieren in Nederland immers één van de meest spectaculaire resultaten van zeetrekellingen geweest (*Lutra* 47(2): 113-122). Wij hopen dat met deze koppeling de interesse van onze waarnemers gewekt is, om ook zelf eens een analyse te gaan doen. Toenames in talrijkheid, veranderingen in fenologie, jaarlijkse fluctuaties, maar ook het min of meer verdwijnen van soorten in de loop der jaren, kunnen nu met deze unieke reeks van gegevens worden onderzocht.

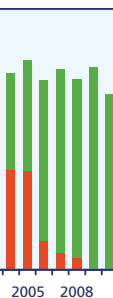
Kees Camphuysen & Gerard Troost

Determinatie exoten uitgelicht

In samenwerking met het Team Invasieve Exoten van het Ministerie van EL&I is op www.sovon.nl een aantal speciale pagina's aan de determinatie van exoten gewijd. Bij verschillende soorten is determinatie lastig, maar wel belangrijk bij het doorgeven van resultaten van bijv. watervogeltellingen. Juist bij exoten is het vanuit mogelijke concurrentie met inheemse soorten of risico van hybridisatie essentieel juiste informatie te hebben over aantallen en verspreiding. Centraal staan soorten die met enige regelmaat in Nederland worden gezien, maar die niet uitgebreid worden beschreven in de gangbare vogelgidsen. Per soort is een beschrijving met foto's opgenomen en wordt, waar relevant, vermeld waar verwarring kan optreden met gelijkende soorten. Onderaan de tekst worden de belangrijkste kenmerken nog eens puntsgewijs genoemd. De pagina's worden in het komende voorjaar stap voor stap uitgebreid. Voor enkele soorten worden ook nog goede foto's gezocht.

www.sovon.nl/exoten

Maartje Liefding
(Maartje.Liefding@sovon.nl)

Symen Deuzeman (Kampen, 1975) is in het dagelijks leven inventarisatiemedewerker bij SOVON. Tussen november en april gaat ook veel van zijn vrije tijd zitten in het volgen van vogels: Klapneksters. "Je raakt makkelijk gebiologeerd door deze vogels", vindt hij. "En we hebben inmiddels ook al een paar mythes kunnen doorprikken."

Wachten op de

Als Symen Deuzeman samen met zijn vaste klapnekstermaat Peter van den Akker bij de vogelkijkhut in de Engbertsdijksvennen komt heeft hij goede hoop. Binnen een mum van tijd ziet hij een Klapnekster in de top van een klein berkje zitten. De vogel is 'lekker actief', vinden de mannen. Regelmatig duikt hij even naar de grond om vervolgens weer in de top van een ander boompje over het gebied te turen. Van den Akker en Deuzeman kiezen drie karakteristieke eikenbomen binnen een straal van een paar honderd meter rond de hut om daar een val bij te zetten. "Ik kom hier regelmatig", vertelt Van den Akker, "en ik weet dat dit favoriete jachtbomen zijn, dus we hebben een goede kans."

Vlak bij deze drie 'kansrijke bomen' komt een gazen kooi met geopende deksel te staan. Onder een dubbele bodem, ook van gaas, wordt een bont gekleurde muis in een tweede kooitje gezet. Als de vogel naar de muis zou vliegen, trapt hij op een hefboompje, het deurtje valt dicht, en hebbes. 'Als', dus. "We vangen sinds 2001 Klapneksters om ze te kleurringen", vertelt Deuzeman, "maar het ideale systeem hebben we nog niet. Deze kooien hebben we van de vliegbasis in Twente. Daar vingen ze op deze manier Torenavalken. We hebben het in het begin ook wel geprobeerd met een bal chatri, zo'n kooi met een muis erin en nylon lassootjes aan de

buitenkant. Dat was niks. Een klapnet met een meelworm als lokaas was het ook niet, en ook een mistnet rond een zichtboom, met een speakertje met geluid erbij werkte niet. Dit is nog het beste systeem tot nu toe. Ik denk dat we gemiddeld één vogel vangen per twee vangdagen."

"Maar we hebben nu echt een goede kans", herhaalt Van den Akker, als de vogel vlak boven een van de kooien in de top van een boompje gaat zitten. "Het zijn echt razend slimme beesten. We hebben een keer kunnen zien hoe een Klapnekster langs de wand de kooi in klauterde, naar de muis ging zitten pikken zonder het hefboompje aan te raken, en langs de wand er ook weer uit klauterde zonder de veer te laten springen. Dat was dus zo'n dag dat we niks vingen. Maar nu ..."

Versgewicht

De Engbertsdijksvennen is een van de schaarse hoogveengebieden in ons land. Het is een gebied van zo'n duizend hectare tussen Vriezenveen en Kloosterhaar, diep in Overijssel. "In goede jaren kunnen hier wel zes Klapneksters overwinteren", weet Van den Akker. "Dit jaar zitten er in ieder geval twee, misschien drie. We denken dat de aantallen overwintelaars vooral samenhangen met de voedselbeschikbaarheid. Als er in november vogels uit het noorden en oosten naar ons toe komen, en er zitten veel muizen en kleine zangvogels, dan is het logisch dat er meer dieren blijven hangen dan in slechte jaren. We hebben geprobeerd dat verband aan te tonen door het 'versgewicht' te schatten van de prooidieren die we in de braakballen vinden. Er lijkt inderdaad een trend richting dikkere prooien in de goede jaren, maar echt hard is dat verband statistisch gesproken nog niet." De vogel bij de kijkhut heeft de eerste uren in ieder geval nog geen zichtbare prooi gevangen. Door de telescoop hebben de mannen al wel gezien dat het een ongeringd en waarschijnlijk eerste winter exemplaar betreft. De motivatie om hem te vangen is daarmee weer een tandje hoger gezet. Maar uiteindelijk kunnen ze weinig anders doen dan wachten en koffiedrinken.

DE

KLEI

slimme slager

Wetenschapjournalist Rob Buiters maakt reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor SOVON NIEUWS verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

Witte arm

Sinds 2001 heeft Deuzeman samen met Van den Akker en met Andrea van den Berg, het derde lid van het project 'winter-RAS-Klapekster', zoals het officieel te boek staat op het Vogeltrekstation, ruim veertig vogels gevangen en van een kleuring voorzien. "Na verloop van tijd gingen we rare patronen zien in de witte veren op de arm en de hand van de vogels", vertelt Deuzeman. "Sinds jaar en dag ging iedereen ervan uit dat vrouwtjes minder of geen wit in de armpennen hadden. Die stelling was ooit door de Duitse onderzoeker Schön in de literatuur gekomen en sindsdien schrijft iedereen dat braaf over. Maar toen wij de zoveelste vogel hadden gevangen die veel wit op de vleugels had, maar die op basis van de maten volgens ons toch echt een vrouwtje moest zijn, zijn we naar het Zoologisch museum in Amsterdam gegaan. Cees Roselaar liet ons daar een hele serie balgen zien van Klapeksters. Toen wij die op basis van de theorie van Schön rangschikten naar geslacht, bleek dat voor onze overwinterende vogels niet op te gaan. De geslachten zoals die waterdicht op basis van sectie waren bepaald hielden zich niet aan de meer-of-minder-wit-regel. Er leek wel een trend dat de vogels die uit oostelijker streken kwamen wat meer wit op de vleugel hadden. Ik ga er dus voorlopig van uit dat de wittere vogels de exemplaren zijn uit Polen, Hongarije en Rusland, en dat de donkerder exemplaren uit Scandinavië komen. De theorie van Schön zal mogelijk voor zijn eigen Duitse broedpopulatie wel opgaan. Voor de Noord-Amerikaanse populatie is door DNA-onderzoek bijvoorbeeld aangetoond dat daar mannen en vrouwen zijn te onderscheiden op basis van wit-zwart verdeling op de buitenste staartpennen."

Halverwege de dag komt een vrouw met een loslopende hond roet in het eten gooien. De Klapekster verdwijnt uit het gebied waar de drie kooien staan en gaat aan de overkant van een plas jagen. En met succes. Door de

telescoop zien Deuzeman en Van den Akker enigszins tot hun frustratie dat de vogel al snel een muis te pakken heeft. Binnen de kortste keren zit de prooi in de vork van een struik geklemd en wordt hij met ferme rukken uit elkaar gesloopt. "Nee, subtiel zijn ze niet", beaamt Van den Akker. "Zijn wetenschappelijke naam 'Lanius excubitor' betekent ook 'de wachtende slager'. Ik heb verhalen gehoord van een fotograaf die met een dode muis aan een stuk ijzerdraad een Klapekster probeerde te lokken. Maar als hij in zijn schuilhut even met zijn ogen knipperde kon het gebeuren dat er al een vogel voorbij was gekomen die er met de kop van de muis vandoor was gegaan. Dat moet met behoorlijk efficiënt geweld gepaard gaan!"

Slaapboom

Van den Akker blijkt weinig zitvrees te hebben. "Nu die vogel even geen honger meer heeft kan ik beter even wat slaapbomen gaan opzoeken." Over de kleine veendijkjes die de waterhuishouding in het gebied regelen, struint Van den Akker behendig tussen braamstruiken door. Massa's Berkjes en Eiken laat hij links liggen om bij een Krentenboompje ineens halt te houden. "Dit is een perfecte slaapboom! We hebben ontdekt dat ze in 60% van de gevallen in een Grove Den slapen, 30% in Krentenboompjes en 10% in Wilgjes. Die slaapbomen zijn interessant voor ons omdat je daar de meeste braakballen vindt. Ik heb me hier wel eens suf gezocht naar een slaapboom, waarvan ik wist dat hij er moest zijn. Pas in het vroege voorjaar zag ik ineens de bloesem van een Krentenboompje tussen de struiken oplichten en inderdaad: tientallen braakballen eronder." Dit Krentenboompje mag dan nog zo perfect zijn, de Klapekster heeft hem nog niet ontdekt. Zonder braakballen keert Van den Akker terug naar zijn wachtende maat in de uitkijkhut. Die kan in ieder geval melden dat de vogel weer is teruggekeerd naar de goede kant van het water.

(Lees verder op volgende pagina)

Terugmelding van een gekleurde Klapekster.
Foto: B. Vogt

Afname Grutto zet door.
Foto: Hans Gebuis

Onervaren

Deuzeman en zijn collega's volgen de Klapeksters nu al twintig jaar, waarvan tien jaar met behulp van kleurringen. "Het eigenlijke onderzoek begon met een vraag van de beheerders van de Veluwezoom. Die vroegen zich af of er in begraasd gebied, dankzij meer drollen en de bijbehorende kevers ook meer Klapeksters zouden komen. Dat verband konden wij tot dusver niet aantonen. Maar onze eigen nieuwsgierigheid was al veel eerder geprikkeld. In november denken veel mensen: 'hé, de Klapekster is er weer.' Een van onze eerste vragen was dan ook of die vogel die je ieder najaar in de top van diezelfde boom ziet zitten ook echt dezelfde vogel is. Dat blijkt hier in het gebied vaker niet dan wel het geval. De geschikte zichtboom is blijkbaar een heel constante factor, maar de doorstroom in vogels blijkt erg hoog. Want ook al is dit een project onder de vlag van RAS, Recapturing Adults for Survival, erg veel adulten hebben we nog niet terug gezien. Het zijn meestal de jonge, onervaren vogels die je vangt. Of misschien moet je zeggen: 'die zich laten vangen.' Van de vogels die de onderzoekers hebben

gevangen is ongeveer 75% juveniel en 25% adult. "Veel terugmeldingen van gekleurde vogels uit andere gebieden dan het studiegebied hebben we niet; het gaat om slechts één vogel die we 'Witte Staart' hebben genoemd. Van deze vogels is aangetoond dat deze territoria had in twee gebieden; namelijk als eerste winter vogel in de Engbertsdijkvenen en vervolgens twee opeenvolgende winters in het Fochteloërveen, een verplaatsing over 63 km. In de Engbertsdijkvenen zien we regelmatig winterplaatstrouweheid. Eén vogel werd drie opeenvolgende winters op dezelfde plek terug gezien, drie vogels bleven twee winters hetzelfde gebied trouw. Op de Veluwe vonden we tot nu toe vergelijkbare getallen."

Geduld is hoe dan ook een prettige eigenschap in het klapeksteronderzoek. Tegen het eind van de middag jaagt een hardloper in een fel gekleurd trainingspak de Klapekster weer naar de verkeerde kant van het water. Een groep Wilde Zwanen komt binnenvallen om daar de nacht door te brengen. Als ook twee Blauwe Kiekendieven hun slaappleats in de kern van het hoogveen opzoeken willen de mannen er de brui aan geven. Precies op

dat moment keert de Klapekster ineens terug in een boom pal boven een van de kooien. Zou het dan toch ...?

Na nog eens tien minuten trekt Deuzeman definitief de stekker eruit. "Als we hem nu nog zouden vangen moet je hem nog meten, wegen en ringen. Tegen de tijd dat je hem dan los kan laten is het donker, dus dat moeten we niet meer doen. We gaan de kooien ophalen." Om toch nog wat tastbaars te laten zien aan de licht verkleumde verslaggever, haalt Deuzeman een jampotje met braakballen uit de auto. "De vangst van de afgelopen week op de Veluwe. Dankzij die braakballen hebben we de prooikeuze door het winterseizoen al aardig in de smiezen. Het begint met muizen en zangvogeltjes, door de winter vooral muizen en aan het eind komen daar, zeker in dit gebied, veel reptielen bij, zoals Levendbarende Hagedissen. Kijk, deze heeft waarschijnlijk een vogeltje geslagen. Heb je toch nog iets van een Klapekster aangeraakt vandaag", lacht Deuzeman. Hij lijkt er niet echt mee te zitten dat hij een dag voor niets heeft gewacht.

Rob Buiter

Opnieuw slaappleatsen van Halsbandparkieten geteld

Afgelopen winter vond een landelijke slaappleatstelling van Halsbandparkieten plaats. De telling is onderdeel van het Meetnet Slaappleatsen en wordt één keer per jaar rond half januari georganiseerd. Net als vorig jaar ging het om bijna 10.000 parkieten. Alle negen slaappleatsen, met aantallen variërend van 125 tot 3300 vogels, bevinden zich in de Randstad. Opvallend verschil met een jaar geleden is dat in de twee bolwerken (Den Haag en Amsterdam) minder vogels zijn geteld. In de overige steden (Rotterdam, Utrecht, Haarlem) zijn de aantallen juist toegenomen. Er lijkt dus een verschuiving binnen de populatie gaande. Wij hebben nog geen signalen dat zich buiten de genoemde steden 's winters slaappleatsen van Halsbandparkieten bevinden. De afname in Den Haag springt het meest in het oog. De traditioneel goed bezette slaappleats aan de Hofvijver liet deze winter sterk

wisselende aantallen zien. Aan het begin van de winter waren de aantallen nog op het niveau van vorig jaar. Mogelijk zien we hier een slaappleats over het hoofd. Oproepen hierover resulteerden in een handvol hoopvolle tips, maar in alle gevallen bleek het toch om voorverzamelplaatsen te gaan, niet om echte slaappleatsen.

De nauw verwante Grote Alexanderparkiet komt vooralsnog alleen in Amsterdam en Haarlem voor. Hij bezoekt de slaappleatsen van Halsbandparkieten en is lastig te onderscheiden. Door de afwijkende roep en de gewoonte om zich op de slaappleats als groep af te zonderen, is ook deze soort echter meestal redelijk goed te tellen. De aantallen bleken licht toegenomen (van 39 naar 55 ex.) ten opzichte van de vorige telling.

Olaf Klaassen

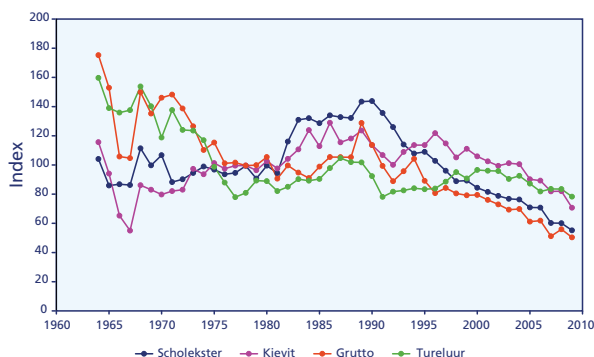
Tabel 1. Aantallen van Halsbandparkiet tijdens landelijke simultane slaappleatstelling in januari 2010 en 2011.

Stad	2010	2011
Amsterdam	3776	3611
Den Haag	5007	3897
Haarlem	410	440
Rotterdam	540	1209
Utrecht	69	215
totaal	9802	9372

Weidevogels nog steeds onder druk, nestbescherming beredeneerd uitvoeren

Weidevogels blijven het moeilijk hebben in ons land, en trouwens ook daarbuiten. Er zijn voorlopig nog geen tekenen die op een kentering van de negatieve trends wijzen. Sterker nog, de aantallen nemen recent nog sterker af dan voorheen. Des te belangrijker om ervoor te zorgen dat verstoring tot een minimum beperkt blijft. Ook vrijwillige nestbescherming is wat dat betreft niet geheel zonder risico's. Daarover is vorig jaar een rapport verschenen dat brede aandacht verdient.

Figuur 1. Aantalontwikkeling van vier steltlopersoorten in het agrarische gebied van Nederland sinds de jaren zestig. De ontwikkeling is gebaseerd op gegevens uit het Oude Tijdreeksenproject en het Weidevogelmeetnet.

Aanhoudende en versnellende afname

De aantalsontwikkeling van weidevogels stemt nog steeds zorgelijk. Aan de langjarige afname van de vier talrijkste weidevogels (Kievit, Scholekster, Grutto, Tureluur) is nog steeds geen einde gekomen. Dat geldt niet alleen voor Grutto en Tureluur, waarvan de negatieve trend al in de jaren zestig en zeventig inzette, maar ook voor Kievit en Scholekster. Dit zijn soorten waarvan we lange tijd dachten dat ze 'robuust' waren en misschien wel profiteerden van veranderingen in het agrarische landschap (opkomst maïsverbouw bij Kievit, toename drogere graslanden bij Scholekster). Sinds begin jaren negentig zien we echter bij alle vier de soorten een gestage afname (figuur 1). Hierbij zal de verdere mechanisatie van de landbouw (bijv. introductie mestinjectie, grotere maaimachines waarbij ook 's nachts wordt gemaaid) een rol spelen, evenals verlies aan broedhabitat door uitbreiding van steden en infrastructuur, naast verlies aan open landschap (waardoor predatoren meer kans krijgen zich te vestigen in weidevogelgebieden). In feite staan de vier genoemde soorten model voor de hele vogelgemeenschap van open agrarisch gebied die al geruime tijd onder druk staat. Ronduit verontrustend is het feit dat de afname bij de meeste soorten recent (laatste vijf jaar) nog sterker is dan op de middellange termijn (sinds 1990). Alleen de Gele Kwikstaart onttrekt zich hieraan (recente toename), terwijl de afname van Zomertaling en Veldleeuwerik wat lijkt af te zwakken. Bij de recente afnames spelen opmerkelijke regionale verschillen een rol, met het meest negatieve beeld in de zoekleigebieden van Zuidwest-Nederland en het Rivierengebied, en het minst negatieve in de veengebieden van West-Nederland.

In het broedvogelverslag over 2009 wordt uitgebreid ingegaan op de landelijke en regionale trends van weidevogels. Dat verslag zal inmiddels bij de broedvogeltellers op de deurtmat gevallen zijn. Anderen kunnen het als een pdf downloaden van de website.

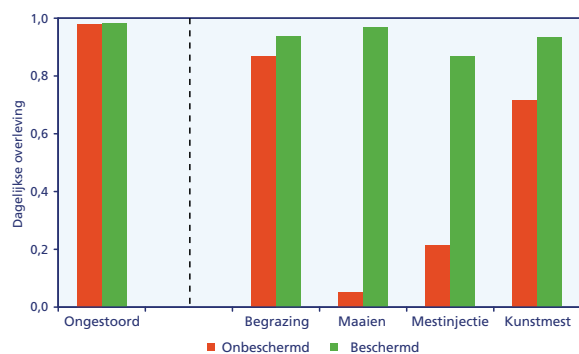
Legselbescherming

Naast het beschermen van weidevogels via overeenkomsten met boeren of terrein-

beheerders worden veel legsels ook beschermd door vrijwilligers. Dit beslaat het grootste deel (ca. 85%) van de gebieden waar bescherming plaatsvindt. Jaarlijks worden er ongeveer 150.000 legsels door boeren en vrijwilligers gevonden met als doel bescherming. Uit onderzoek naar predatie bij weidevogels is naar voren gekomen dat het bezoeken/controleren van legsels kan leiden tot verliezen als gevolg van dat bezoek. Het betreft dus verliezen die bovenop de 'normale' dagelijkse verliezen komen. In gebieden met predatieverliezen die overeenkomen met het landelijk gemiddelde ($\pm 25\%$) liggen de verliezen als gevolg van het bezoek ergens tussen de 1% en 4%, maar in gebieden met twee maal zo grote predatieverliezen ligt dit ergens tussen de 10% en 15%. Dit betekent dat men, zeker in gebieden waarin relatief veel predatie voorkomt, terughoudend zal moeten zijn met het controleren van nesten.

Betekent dit dan dat nestbescherming niet werkt? Nee, afhankelijk van het soort agrarische activiteit waarmee een nest te maken krijgt, zal het beschermingseffect verschillen (figuur 2). Zeker bij ingrijpende werkzaamheden als maaien en mestinjectie blijkt het markeren van legsels, waardoor een boer om het nest heen kan werken, een sterke verbetering op te leveren in de overleving van dat nest. Maar het kan beter. Lang niet elk nest krijgt tijdens het uitbroeden van de eieren te maken met agrarische werkzaamheden en hoeft dus niet te worden beschermd. Daarnaast is het voor de bescherming van het nest ook niet nodig om het tijdens het broeden meerdere malen te controleren (in de huidige praktijk gemiddeld ruim twee keer tijdens het broeden). Dat dit in de praktijk wel gebeurt komt doordat we mensen hebben gestimuleerd om zoveel mogelijk gegevens te verzamelen over het reilen en zeilen van de nesten. Vanuit wetenschappelijk standpunt nuttig, maar vanuit beschermingsoogpunt dus niet altijd verstandig, zeker in gebieden met relatief veel predatie.

Bescherming kan dan ook een stuk effectiever worden gemaakt als de bescherming van legsels zich volledig richt op nesten die rechtstreeks bedreigd worden door agrarische

Figuur 2. Dagelijkse overlevingskansen van grutto-legsels voor verschillende situaties als die nesten wel of niet worden beschermd door boeren en/of vrijwilligers.

Gele Kwikstaart, de enige soort van open agrarisch gebied die zich aan afname onttrekt. Foto: Michel Geven

werkzaamheden; de nesten dienen na die beschermingsmaatregel (het plaatsen van een markeerstok of nestbeschermer) niet eerder te worden gecontroleerd dan wanneer het nest succesvol had kunnen uitkomen. Dit wordt nader uitgelegd aan de hand van een voorbeeld voor zowel Grutto als Kievit (tabel 1), met de volgende uitgangspunten. In het ene gebied worden 'gemiddelde' predatieverliezen geconstateerd en in het tweede gebied heerst een twee maal zo hoog predatieniveau. Van alle legsels die in het gebied worden uitgebreed, krijgt 30% te maken met een of andere agrarische activiteit op het perceel, in een verhouding die is opgegeven door de vrijwilligers zelf. Er zijn dan drie mogelijkheden: (a) geen van de legsels wordt beschermd, (b) alle legsels in het gebied worden beschermd en volgens het gebruikelijke schema (twee maal) gecontroleerd tijdens het broeden, en (c) alleen de nesten die te maken zullen krijgen met een agrarische activiteit (dus 30%) worden eenmalig opgezocht om een markeerstok of nestbeschermer te plaatsen. Uit het voorbeeld blijkt (tabel 1) dat in gebieden met een gemiddeld predatieniveau het uitkomstsucces van legsels groter is als de legsels worden beschermd dan wanneer dit niet het geval is. Maar in gebieden waar gemiddeld twee maal zo veel legsels worden gepreedeerd, blijkt dat bescherming van legsels juist leidt tot een lager uitkomstsucces dan wanneer men niets had gedaan. Verder

laat het voorbeeld zien dat als nesten optimaal waren beschermd (dus alleen bedreigde nesten eenmaal opzoeken en de rest met rust laten), het gemiddelde uitkomstsucces hoger was geweest dan in de op gangbare wijze beschermde gebieden.

De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat wel degelijk rekening gehouden zal moeten worden met bezoeken en er dus met verstand moet worden beschermd. Zo levert het opzoeken en beschermen van nesten als een perceel gemaaid gaat worden altijd voordeel op, maar bij activiteiten als kunstmest uitrijden hoeft dit niet zo te zijn. De beste bescherming voor weidevogels blijft dan ook rust, dus geen werkzaamheden op het land en ook geen mensen die de nesten opzoeken. Helaas is dat niet altijd mogelijk.

Wolf Teunissen (SOVON)
& Calijn Plate (CBS)

Relevante literatuur:

(Goedhart P.W., Teunissen W.A., & Schekkerman H. 2010. **Effect van nestbezoek en onderzoek op weidevogels.** SOVON-Onderzoeksrapport 2010/01, Nijmegen)

Tabel 1. Gemiddeld uitkomstsucces van legsels van Grutto en Kievit in gebieden met een gemiddeld of een twee maal zo hoog predatieniveau (vergeleken met de landelijke situatie). Er is aangenomen dat 30% van de legsels tijdens het broeden gecontroleerd wordt met een agrarische activiteit op het perceel. De drie scenario's gaan ervan uit dat (a) geen van de legsels wordt beschermd, (b) dat alle legsels worden beschermd en twee maal worden bezocht tijdens het broeden, en (c) een optimale beschermingsaanpak waarin de legsels alleen worden bezocht om een markeerstok of nestbeschermer te plaatsen als er ook werkelijk een agrarische activiteit gaat plaatsvinden en verder met rust worden gelaten.

Scenario	gemiddeld		2 x gemiddeld	
	grutto	kievit	grutto	kievit
Onbeschermd	80%	58%	80%	58%
Beschermd	90%	63%	62%	50%
Optimaal	92%	67%	88%	65%

Promotie Chris van Turnhout

Op 15 maart j.l. promoveerde SOVON-medewerker Chris van Turnhout aan de Radboud Universiteit Nijmegen op zijn proefschrift *'Birding for science and conservation. Explaining temporal changes in breeding bird diversity in the Netherlands'*. Het proefschrift is een bundeling van zes Engelstalige artikelen die eerder in wetenschappelijke tijdschriften verschenen, uitgebreid met o.a. een inleiding, een synthese en een Nederlandse samenvatting.

Het centrale thema betreft de veranderingen in de Nederlandse broedvogelbevolking in de afgelopen decennia, en de achtergronden daarvan. Hierbij wordt gebruik gemaakt van gegevens die zijn verzameld in het kader van de broedvogelmeetnetten BMP en LSB, de beide broedvogelatlassen en het Oude

Tijdreeksen project. De afzonderlijke hoofdstukken gaan o.a. in op langetermijntrends van moerasvogels in Nederland (onlangs ook verschenen in *Ardea*), de homogenisering van regionale broedvogelgemeenschappen, de invloed van klimaatverandering en de effecten van natuurontwikkeling langs de Grote Rivieren op broedvogels.

Het proefschrift laat zien hoe vrijwillige vogeltellers middels hun deelname aan grootschalige telprojecten bijdragen aan wetenschap en natuurbescherming. Dankzij het Rob Goldbach Fonds was het mogelijk om een extra grote oplage te laten drukken. Geïnteresseerden kunnen daarom, zolang de voorraad strekt, een gratis exemplaar aanvragen via chris.vanturnhout@sovon.nl

Opmerkelijke terugmeldingen van Nederlandse Grauwe Ganzen

In de afgelopen jaren zijn grote aantallen Grauwe Ganzen van halsbanden voorzien (o.a. SOVON-Nieuws 22[3]: 9 en 23[3]: 14). Aflezingen laten zien dat de meeste ganzen voornamelijk in de directe omgeving van de ringplek blijven. Over deze vooral plaatselijke bewegingen is onlangs een artikel verschenen in Ornis Svecica (zie 'Recent geschreven' op blz. 23 van dit nummer). Er zijn echter opmerkelijke uitzonderingen op deze regel.

Eén van deze bijzondere ganzen is 'JUR', in 2004 in de Ooijpolder bij Nijmegen geringd als jong mannetje. Tot in het volgende voorjaar werd hij met zijn ouders geregeld in de Ooijpolder en directe omgeving gezien. Toen verdween hij om vervolgens in het najaar van 2005 op te duiken bij Hamburg in Noord-Duitsland. Dat was al bijzonder voor een Ooijpoldergans, maar nog opmerkelijker was dat hij na een langere periode zonder aflezingen in de winter 2007/08 ineens opdook in de buurt van Oosterwijk in Noord-Brabant, en in het najaar van 2008 zelfs in de Coto de Doñana in het zuidwesten van Spanje! Ook daarna was het weer een tijdje stil en de verwachtingen waren natuurlijk hooggespannen: waar zou hij nu weer tevoorschijn komen? Dat was in najaar 2009 in het oosten van Duitsland. Daar wordt hij ook vanaf 23 september 2010 weer gezien en hij zit nu bijna in Polen. Zowaar een sterk staaltje voor een Grauwe Gans uit een populatie waarin de meeste vogels tijdens hun hele leven nauwelijks verder dan 10 km vanaf de ringplek worden gezien (zie o.a. De Mourik 2009[3]: 107-114). Twee andere voorbeelden van Ooijpolderganzen die grotere afstanden afleggen zijn KHT (in 2008 als volwassen mannetje geringd) en NAT (in 2009 als jong mannetje geringd). Beide zijn de Rijn stroomopwaarts gevolgd: KHT tot in het Ruhrgebied (60 km) en NAT bij Mainz (250 km).

Ook ganzen uit het stedelijk gebied houden zich niet altijd aan de veronderstelling dat het hier enkel om standvogels gaat. Niets blijkt minder waar te zijn. Vooral ganzen uit Zutphen blijken grote omzwervingen te kunnen maken. Daar ringden we voor het eerst in juni 2010. Vogel FKZ blijkt nu op en neer te vliegen tussen Zutphen en het Duitse Kleve en Xanten, ruim 50 km uit elkaar gelegen. Een andere vogel, FZT, werd in het najaar waargenomen bij Leer in Noord-Duitsland en verscheen in de loop van de winter weer in het vertrouwde park in Zutphen.

Een andere Grauwe Gans die zo mogelijk een nog opmerkelijker trekbeweging laat zien is Y66. Deze vogel werd op 22 juni 2009 als adult vrouwtje geringd bij de Reeuwijkse

Plassen in Zuid-Holland. Tot en met maart 2010 werd ze hier regelmatig gezien. Je zou zeggen: een typische broedvogel die zelden verder dan enkele kilometers van haar broedplek komt. Dat bleek echter totaal anders te zijn. In september 2010 verscheen ze opeens langs de Matsalu Baai in Estland en werd nota bene afgelezen door een geëmigreerde Nederlander: Trinus Haitjema. In september 2010 werd ze er drie keer gezien tussen de Kraanvogels en Taigarietganzen. De vraag is waar ze nu tevoorschijn gaat komen. Dat Reeuwijkse vogels niet alleen naar Estland vliegen, maar eigenlijk vooral naar Engeland gaan, is nog frappanter. Van alle ganzenpopulaties waarin geringd werd is er, behalve van de Scheelhoek langs het Haringvliet, geen enkele waarvan vogels naar Engeland overstaken. Van de 33 vogels die in 2009 bij Reeuwijk werden geringd ging er dus één naar Estland, maar er gingen er zelfs zeven naar Engeland. Deze vogels verblijven allemaal in Norfolk in het kustgebied bij Cley-next-the-Sea.

Zulke vliegbewegingen worden duidelijk doordat een groeiend aantal waarnemers in heel Europa hun aflezingen van ringen van ganzen invoert op de website www.geese.org! Op deze site staan inmiddels meer dan anderhalf miljoen aflezingen van geringde ganzen en zwanen.

Berend Voslamber

Niet alle Grauwe Ganzen blijken zo trouw aan de geboortestreek als de regel voorschrijft. Foto's: Paul Collins & Berend Voslamber

Nieuwe voorzitter vereniging SOVON

Nadat Hans van Dord acht jaar SOVON-voorzitter was geweest, nam Louis Dolmans gedurende ruim een jaar de voorzittershamer over. Zodoende hadden we even tijd om een geschikte nieuwe voorzitter te zoeken. Deze hebben we afgelopen december gevonden in de persoon van Roelof ten Doesschate. Roelof is een gepensioneerd directeur uit de gezondheidszorgsector en heeft een ruime bestuurlijke ervaring. En natuurlijk een meer dan gemiddelde belangstelling voor vogels en vogelonderzoek!

Naast Louis Dolmans hebben we ook afscheid genomen van twee andere bestuursleden: Adrie Hottinga en Guus Durville. Het bestuur is bezig met het zoeken naar verdere versterking en verwacht binnenkort weer op volle sterkte te zijn. Adrie, Guus en Louis worden hartelijk bedankt voor hun inzet voor de vereniging SOVON!

Let op teken!

Vogeltellers brengen in voorjaar en zomer vele uren door in het veld. Afhankelijk van het gebied kunnen er veel of weinig teken aanwezig zijn; deze kunnen meeliften op de passerende vogelaar. In de afgelopen jaren is er in toenemende mate aandacht geweest in de media voor teken en de eventuele gevolgen van een tekenbeet, waaronder de ziekte van Lyme.

De meeste teken worden gemeld in de maanden mei-september, met een piek in de zomer. Daarom is het belangrijk om tijdens en na het veldwerk alert te zijn op teken(beten). De gezondheid van onze vrijwilligers gaat ons na aan het hart en door middel van deze voorlichting willen we u informeren.

Lyme-Borreliose

De ziekte van Lyme (of Lyme-Borreliose) is een infectie veroorzaakt door de bacterie *Borrelia burgdorferi*. Dat is een spirocheet, vergelijkbaar met *Treponema pallidum*, de veroorzaker van syfilis. De ziekte wordt meestal opgelopen door een tekenbeet en begint vaak, maar lang niet altijd, met een rode huiduitslag rond de beet en griepachtige verschijnselen. Overdracht van de ziekte van moeder op kind tijdens de zwangerschap komt voor en seksuele overdracht of besmetting via bloedtransfusie kan niet worden uitgesloten. Wellicht brengen ook andere bijtende insecten, zoals muggen, vlooien, sommige vliegen en luizen Lyme over. Niet of onvoldoende behandeld, kan de ziekte chronisch worden en veel orgaansystemen in het lichaam aantasten.

Problematiek

Dat het krijgen van Lyme door een tekenbeet een reëel gevaar is, blijkt uit onderzoek van het RIVM. Huisartsen stelden de ziekte in 2009 bij ca. 22.000 mensen in Nederland vast. In 2009 bezochten 93.000 mensen de huisarts vanwege een tekenbeet. Het aantal besmette teken is in Nederland sterk toegenomen volgens onderzoek van de Wageningen Universiteit. Er bestaan nog steeds problemen bij de diagnose en behandeling van Lyme. De NVLP (Nederlandse Vereniging voor Lyme patiënten, www.lymevereniging.nl) streeft verbetering van deze situatie na.

Een volgezogen nimf van de schapenteek (*Ixodes ricinus*) achter het oog van een koolmees.
Foto: F. Adriaansen en D. Heylen - Universiteit Antwerpen

Preventie

Door een aantal regels in acht te nemen bij veldbezoeken kan een tekenbeet en/of besmetting zoveel mogelijk voorkomen worden.

- Draag een lange broek met de broekspijpen in de sokken, kleding met lange mouwen, goed gesloten schoeisel en een hoofddeksel.
- Gebruik een tekenwerend middel als DEET 40 of 50%, Tea tree olie of draag geïmpregneerde kleding als u door werk vaak of lang in de natuur moet zijn.
- Neem een douche om eventuele loszittende teken af te spoelen.
- Controleer uzelf (en evt. jonge kinderen) na thuiskomst op teken, vooral nimfen (onvolwassen teken, vaak zeer klein). De kans op besmetting neemt toe naarmate de teek langer vastzit in de gastheer. Zo snel mogelijk en op de juiste wijze verwijderen van een teek is dus belangrijk (zie hieronder).
- Was gedragen kleding uit en/of stop die in de droger op de warmste stand.
- Inenting tegen Lyme of andere tekenziekten is nog niet mogelijk. Wel is het mogelijk in te enten tegen de ziekte FSME. Voor informatie: <http://www.travelclinic.com>.

Het verwijderen van een teek

Teken kunnen zich op alle plekken op het lichaam vastbijten. Let vooral ook op voor uzelf lastig zichtbare plekken als lies, kruis, billen, oksels en achter de oren.

Nimfen en volwassen teken kunnen worden verwijderd met een speciale pen, verkrijgbaar bij drogist en apotheek. Door de tekenpen in te drukken opent de 'lasso' aan de kop zich. Deze kan om de kop van de teek of over het gehele lijf geplaatst worden. Door de pen los te laten sluit de lasso, en kan de teek via een draaibeweging van de huid getrokken worden. Eventuele wondjes kunnen met wat alcohol of betadine ontsmet worden.

Teken kunnen ook met een pincet, tekenlepel of ticktwister verwijderd worden. Het is onnodig en ook niet raadzaam om de teek eerst te verdoven met ether.

Let goed op waar de teek gezeten heeft en maak er een notitie van: als hier na twee weken een rode vlek ontstaat, moet een huisarts geraadpleegd worden in verband met mogelijke besmetting met *Borrelia*.

Meer informatie

Meld een tekenbeet op www.natuurkalender.nl en kijk voor uitgebreide informatie over Lyme op www.lymevereniging.nl.

Lees ook het relaas van een chronische Lyme patiënt in: www.sovon.nl/pdf/pn_Gelderland_20101.pdf.

Helemaal voorkomen kan niet, maar door bovenstaande adviezen op te volgen wordt de kans op een tekenbeet of besmetting aanzienlijk kleiner. Veel plezier in het veld!

Aan deze tekst kunnen geen rechten ontleend worden. U blijft te allen tijde verantwoordelijk voor de eigen gezondheid.

De Merel is de soort die in de meeste tuinen is waargenomen. Foto: Hans Gebuis

Nationale Tuinvogeltelling 2011: tuinvogels turven leeft

In het weekend van 22 en 23 januari 2011 deden weer vele duizenden mensen mee aan de Nationale Tuinvogeltelling. Voor de achtste keer op rij werd deze door Vogelbescherming Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland georganiseerd. Mede door al deze tuintellingen komen we steeds meer te weten over de stadse vogels.

Tabel 1. Top 10 van talrijkste soorten.*

1.	Huismus	125.550
2.	Koolmees	92.935
3.	Merel	62.080
4.	Pimpelmees	57.722
5.	Vink	55.832
6.	Spreeuw	41.805
7.	Kauw	40.971
8.	Turkse Tortel	36.966
9.	Houtduif	30.222
10.	Ekster	22.569

* aantallen gecorrigeerd voor onwaarschijnlijke en foutieve waarnemingen

Tabel 2. Top 10 van algemeenste soorten.

1.	Merel	23.114
2.	Koolmees	23.040
3.	Pimpelmees	18.100
4.	Roodborst	17.670
5.	Vink	15.632
6.	Huismus	14.347
7.	Turkse Tortel	14.024
8.	Houtduif	11.533
9.	Ekster	11.283
10.	Heggenmus	11.249

Aantal tellingen

Het aantal tellingen bleef steken op het zeer respectabele aantal van 28.374 ingevoerde tellingen. Er werden bijna 900.000 vogels doorgegeven (na correctie voor dubbelstellingen en onwaarschijnlijke aantallen, zijn er in totaal 700.000 vogels geteld), verdeeld over 82 soorten. In 2010 werden bijna 37.000 tellingen ingevoerd, wat resulteerde in meer dan een miljoen vogels. Dat record hebben we dit jaar niet gehaald, maar het gemiddelde aantal vogels per telling scheelde maar weinig. Dat er wat minder tellingen werden uitgevoerd, kan liggen aan het sneeuwrijke en koude weer van januari 2010, waardoor wellicht meer mensen thuisbleven en gingen tellen. In januari 2011 was het wat zachter, overigens na een zeer koude en sneeuwrijke decembermaand. Het blijft een beetje koffiedik kijken.

Huismus weer op één

Uit de resultaten blijkt dat de Huismus wederom op nummer één staat (net als voorgaande jaren) als het om het hoogste aantal gaat. In totaal werden er ruim 125.550 gemeld, wat minder dan een jaar eerder (ruim 190.000), maar toen lag het aantal tellingen dan ook hoger. De rest van de top 10 van talrijkste

soorten was eveneens stabiel, vergeleken met voorgaande jaren (tabel 1).

De Merel voert de lijst aan als het gaat om in hoeveel tuinen een vogel is gezien tijdens de telling (tabel 2). In liefst 23.114 tuinen werd er tenminste één waargenomen.

Aantal soorten

In totaal werden 82 vogelsoorten waargenomen, een aantal dat exact(!) gelijk is aan dat in 2010. Opvallende afwezige was de Tjiftjaf. Die werd vorig jaar nog wel her en der gemeld, maar lijkt toch na de strenge decembermaand verdwenen te zijn. Van de Zwartkop verschenen er toch nog 448 op de lijst, maar een vergissing met bijv. de Glanskop ligt in een groot deel van de gevallen voor de hand. Ook bij meldingen van Fraters (tegenwoordig zeldzaam) en liefst 15 Kerkuilen en 140 Ransuilen (nachtvogels) is het reëel om vraagtekens te plaatsen.

Hoge aantallen werden doorgegeven van Keep en Pestvogel. Deze werden ook al gemeld in het najaar en zijn blijven hangen. De pestvogelinvasie naar ons land kwam op gang in oktober. Een goed broedseizoen in het noorden gevolgd door voedselchaarste heeft aardig wat Pestvogels (met daartussen veel jongen) naar ons land gedreven. Tijdens 34 tellingen werden er in totaal 144 geturfd.

Eindverslag

Het volledige eindverslag zal binnenkort te downloaden zijn via www.tuinvogeltelling.nl. Uiteraard hopen we van ganser harte dat u ook volgend jaar weer meedoet aan de Nationale Tuinvogeltelling.

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

kleinschalig verantwoord vertrouwd

Vogelreizen

Polen , Biebrza en Bialowieza	29-4 & 6-5
Kirgizië , Issyk-Kul en Son-Kul	10-6
Zweden , Falsterbo	11-9
Hongarije , Kraanvogelspektakel	15-10

Natuur-, Wandel- en Kanoreizen

Polen , wandelkanoreis Biebrza en Bialowieza	28-5 15-7
Polen , avontuurlijke reis voor kinderen (en ouders)	23 & 30-7
Polen , natuurwandelreis Noordoost Polen	5-8

ook voor individuele reizen, dag-excursies en maatwerk

info@hkrc.nl www.hkrc.nl 085-7853820

Harvey van Diek

Vier jaar MUS op rij

MUS (Meetnet Urbane Soorten) begint dit jaar aan het vijfde jaar en dat betekent dat we nu van vier jaar aantalsveranderingen kunnen laten zien. Doordat de tellingen digitaal worden doorgegeven, kunnen we de resultaten al vóór het nieuwe seizoen presenteren. De populariteit van MUS is groot en dat zien we ook in de toename van het aantal deelnemers. Dankzij de inzet van zo'n 750 MUS-tellers weten we hoe het de stadsvogels is vergaan in de afgelopen vier jaar.

Vierde jaar

MUS heeft er vier op een rij en gaat zijn vijfde jaar in; er zit zeker muziek in dit project! In 2010 zijn er in de eerste, tweede en derde telperiode 551, 520 en 498 postcodegebieden geteld en dat was een duidelijke toename ten opzichte van het jaar ervoor (resp. 452, 433 en 416). De winter van 2009/10 was de koudste sinds 1996/97 en vooral de lange periode met een sneeuwdek (gemiddeld 42 dagen) was bijzonder. Ook de winter ervoor was aan de koude kant, de twee daaraan voorafgaande echter zacht. De vraag is natuurlijk welk effect die koude winters hadden op de vogels van stedelijk gebied, met name standvogels.

Landelijk: winnaars en verliezers

In tabel 1 staan de soorten waarvan in de afgelopen vier jaar een significante trend berekend kon worden. Dat wil zeggen dat de uitkomst een (vrij) grote mate van betrouwbaarheid heeft en niet door toeval is ontstaan. Vier jaar is natuurlijk nog maar een korte reeks, maar het aantal soorten met een betrouwbare trend is in vergelijking met 2009 gestegen van 35 naar 50. Dit geeft aan dat we op de goede weg zijn. De resultaten worden weergegeven in een index waarbij het eerste jaar (2007) op 100 is gezet.

In vergelijking met de lijst van vorig jaar zijn er een zestal soorten afgefallen omdat de trend (onder invloed van het resultaat in 2010) niet geheel betrouwbaar is. Het gaat om Torenvalk, Waterhoen, Zomertortel, Staartmees, Boomklever en Ringmus. Misschien dat ze in latere jaren weer terugkeren in de lijst.

Van de 50 soorten met een betrouwbare trend zijn er 26 toegenomen, 7 stabiel en 17 afgenomen. Binnen de toegenomen soorten bevinden zich opvallend veel watervogels (8), met name ganzen en eenden. Ze zijn relatief nieuw in stedelijk gebied en bijzonder succesvol. Opvallend is dat de Holenduif onder de stijgers zit, een fenomeen dat zich vooral in Noord-Brabant afspeelt. Na een toename in het agrarische gebied in de afgelopen decennia lijkt de soort deze lijn door te trekken naar het stedelijke gebied. De twee laatste stadsvogels, Gierzwaluw en Huismus, zijn eveneens licht toegenomen. De invloed van

de twee koude winters is bij de Huismus niet terug te zien in de trend, al weten we natuurlijk niet hoe die zou zijn als de winters zacht waren geweest. Misschien was een toename juist wel mogelijk dankzij de koudere winters. Er waren lokaal in ieder geval veel rupsen van o.a. wintervlinders beschikbaar voor de jongen, iets dat na een zachte en vochtige winter (wanneer de eitjes van de vlinders veel meer worden aangetast door schimmels en parasieten) wel eens anders kan zijn.

Ook Kool- en Pimpelmees kwamen de winter van 2009/10 goed door. De Ekster nam eveneens toe. Een klein aantal bleef stabiel, waaronder Boerenzwaluw en Zwarte Kraai. De Boerenzwaluw moet het in stedelijk gebied vooral hebben van stads- of kinderboerderijen, maneges en boerderijen aan de stadtrand. De soort doet het daar blijkbaar beter dan in het agrarisch gebied, want daar is in dezelfde periode een afname vastgesteld.

Afgenomen zijn vooral wintergevoelige soorten, zoals Blauwe Reiger en vooral Ijsvogel, waarvan maar een kwart overbleef ten opzichte van de laatste zachte winter. Ook Winterkoning en Roodborst lieten een kleine of grote veer. Opvallend is de langzame maar gestage afname van de Merel, die toch te boek staat als een succesvolle stadsvogel. Ook de Spreeuw gaat door met een afname en nomineert zich voor opname op de volgende Rode Lijst.

Tot slot kunnen we een primeur melden, want we hebben bij SOVON voor het eerst een index van de Stadsduif en die laat een lichte afname zien. De soort roept controverse op onder vogelaars en stadsbeheerders maar ook binnen die beide groepen wordt er verschillend gedacht over deze stadsvogel. Wellicht worden beide partijen wel geholpen door een predator die ook zijn intrede doet in MUS: de Slechtvalk. Hoewel het nog om lage aantallen gaat, neemt hij duidelijk toe in stedelijk gebied en is er in de recente jaren talrijker dan de Havik, die ook vaak duiven pakt.

In detail: Gierzwaluw en Huismus in Groningen

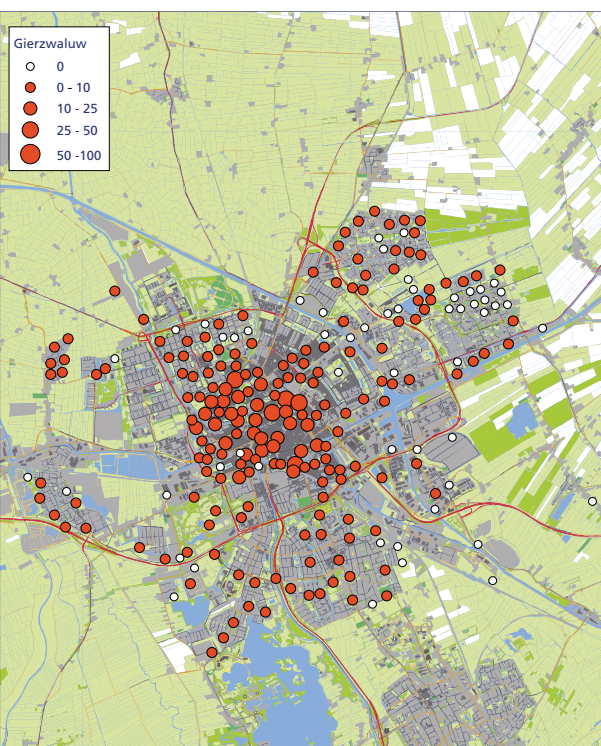
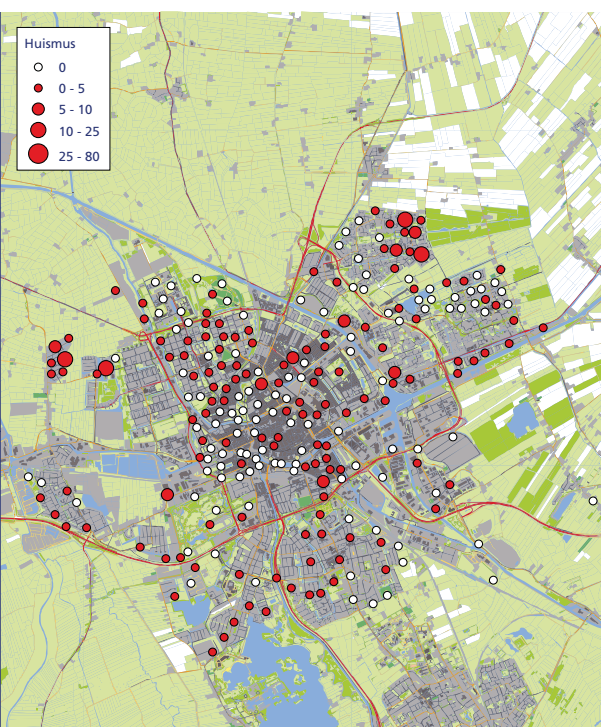
In de stad Groningen wordt er vrij fanatiek geMUS't onder aanvoering van de stads-

Tabel 1. Indexen en trends van 50 broedvogels in stedelijk gebied in 2007-10. ++ sterke (>5%/jaar) toename, + matige (<5%) toename, 0 stabiel, - matige (<5%) afname en - sterke (>5%) afname. Omdat het slechts om vier jaar gaat hebben de trends voorsnog beperkte zeggingskracht.

Soort	2007	2008	2009	2010	Trend
Grauwe Gans	100	127	152	178	++
Canadese Gans	100	173	244	252	++
Krakeend	100	194	215	256	++
Kuifeend	100	121	134	159	++
Kleine Mantelmeeuw	100	131	143	153	++
Halsbandparkiet	100	102	135	143	++
Grasmus	100	105	126	154	++
Zwartkop	100	103	111	126	++
Knobbelzwaan	100	111	124	129	+
Nijlgans	100	119	113	139	+
Slechtvalk	100	167	167	450	+
Meerkoet	100	106	111	112	+
Scholekster	100	120	120	127	+
Holenduif	100	116	130	122	+
Turkse Tortel	100	102	108	106	+
Gierzwaluw	100	88	115	101	+
Heggenmus	100	98	102	105	+
Pimpelmees	100	102	100	110	+
Koolmees	100	100	99	105	+
Boomkruiper	100	108	117	115	+
Gaai	100	101	108	111	+
Ekster	100	100	103	111	+
Kauw	100	98	105	107	+
Huismus	100	98	108	111	+
Groenling	100	110	110	119	+
Putter	100	87	91	129	+
Wilde Eend	100	101	104	103	0
Fazant	100	96	96	101	0
Zilvermeeuw	100	114	113	106	0
Houtduif	100	106	101	103	0
Boerenzwaluw	100	102	99	101	0
Tjiftjaf	100	110	98	105	0
Zwarte Kraai	100	100	99	99	0
Blauwe Reiger	100	100	98	80	-
Soepeend	100	105	109	87	-
Stadsduif	100	103	95	89	-
Winterkoning	100	108	101	88	-
Merel	100	96	95	93	-
Zanglijster	100	94	86	86	-
Tuinfluit	100	103	83	86	-
Wielewaal	100	44	30	33	-
Vink	100	95	96	93	-
Zwarte Zwaan	100	46	32	21	--
Ijsvogel	100	120	40	29	--
Roodborst	100	92	91	78	--
Grote Lijster	100	92	76	55	--
Spotvogel	100	81	65	53	--
Spreeuw	100	97	77	76	--
Europese Kanarie	100	43	8	14	--
Goudvink	100	82	42	52	--

Gierzwaluw. Foto: Ran Schols

Figuur 1. Gemiddeld aantal per telpunt van Huisumus (eerste en tweede telronde) en Gierzwaluw (derde telronde) in Groningen-stad in 2007-10.

vogeladviseur van Vogelbescherming. In figuur 1 is de verspreiding van Gierzwaluw en Huisumus weergegeven.

De Huisumus heeft het in ons land vooral moeilijk in de grote steden, en dan met name in de binnenstad. Dit wordt 'heel mooi' gepresenteerd in Groningen. Weergegeven zijn alle telpunten die (ooit) in de afgelopen vier jaar zijn geteld. In grote steden zoals Groningen ontbreekt de soort dikwijls in het oude centrum, de industrie- of bedrijventerreinen, boomrijke villawijken en nieuwbouwwijken. De hoogste aantallen worden doorgaans gevonden in de arbeiderswijken (tuindorpen) van vlak vóór en ná de Tweede Wereldoorlog (indien niet te drastisch gerenoveerd). De beschikbaarheid van nestgelegenheid is voor de Huisumus belangrijk, maar waarschijnlijk is het voedsel nog meer bepalend voor de aan- of afwezigheid. Voedsel moet jaarrond aanwezig zijn in directe omgeving van de nestplaats, incl. insecten in jongenperiode. Wat dat betreft bestaat er een duidelijk verschil met de Gierzwaluw. Deze soort gebruikt (deels) dezelfde nestplekken maar haalt zijn voedsel (vliegende insecten) vooral in het buitengebied en boven de stad. Dat hij de hoogste dichtheden in het centrum haalt, geeft aan dat hier (vooralsnog) goede nestgelegenheid beschikbaar is.

Vijfde jaar MUS

In het komende voorjaar beginnen we aan het vijfde jaar MUS en worden de trends van diverse soorten weer een stukje betrouwbaarder. In februari zijn 65 postcodegebieden vrijgekomen die in het voorgaande jaar niet geteld zijn. Begin maart stond de teller op ruim 610 geclaimde postcodegebieden. In heel het land zijn nieuwe MUS-plotjes welkom en in de provinciale nieuwsbrieven staat precies weergegeven waar. Deze heeft men ontvangen of zijn via <http://www.sovon.nl/default.asp?id=133> te bekijken. De MUS-tellers worden via email-nieuwsbrieven gedurende het seizoen op de hoogte gehouden. Naast actuele resultaten is er ook ruimte voor ervaringen uit het veld en tips voor veldwerk en invoer. Ga naar de MUS-pagina op de SOVON-website voor meer informatie, de verschenen nieuwsbrieven en om je aan te melden. Veel plezier in het veld en maak ons deelgenoot van wat je boeit!

Jan Schoppers

MUS wordt mede mogelijk gemaakt door Vogelbescherming Nederland

Eeuwbericht Club van Nederlandse Vogelkundigen (22 mei 1911 – 21 mei 2011)

Op 22 mei 2011 is het 100 jaar geleden dat de Club van Nederlandsche Vogelkundigen (CNV) werd opgericht. De Club fuseerde in 1957 met de Nederlandse Ornithologische Vereniging in de Nederlandse Ornithologische Unie. De Club bleef binnen de NOU een apart onderdeel.

De afgelopen twee jaar is er veel bronnenonderzoek gedaan. Dit materiaal is verwerkt in het **'Eeuwbericht'**. Een boek dat uniek genoemd mag worden, omdat het de geschiedenis van de NOU, de NOV en de CNV beschrijft. Ook zijn er leuke anekdotes van leden.

Het wordt een interessant boek met veel historische foto's. De oplage is zeer beperkt en is mede afhankelijk van de inschrijving.

Het boek gaat € 50,- kosten. U kunt het boek afhalen tijdens de SOVON-dag in Nijmegen (26 november 2011). Wilt u het thuis gestuurd hebben dan kost dat € 7.50 extra.

Inschrijving op het boek kan door storting van € 50,- (of, met verzendkosten, € 57,50) op rekening: 125347 t.n.v. NOU, Ewijk onder vermelding van jubileumgift. Dan valt het onder de ANBI regeling.

Stuur svp een aanvullende mail naar: voorzitter@clubvannederlandsevogelkundigen.nl. Vermeld daarin uw naam en adres en het aantal exemplaren dat u bestelde en de datum van het afschrift. Dit helpt de afhandeling.

Bestellingen kunnen opgegeven worden tot 15 juni 2011. Daarna volgt de druk van het definitieve aantal boeken.

Samenwerking SOVON en Landschapsbeheer Nederland in Meetnet Nestkaarten

In 2009 sloten SOVON en Landschapsbeheer Nederland een overeenkomst. Deze maakt het mogelijk om de gegevens van de vrijwillige weidevogelbeschermers ook te gebruiken voor landelijke analyses van nestsucces en legbegin in het kader van het Meetnet Nestkaarten. Voor de periode 2000-08 ging het om zo'n 300.000 nesten, vooral van Kievit en Grutto, maar ook van veel andere broedvogels van agrarisch gebied. Ter vergelijking, via het Meetnet Nestkaarten kwamen sinds 1994 voor Kievit en Grutto resp. rond 9000 en 4500 nestkaarten binnen. De samenwerking resulteerde vorig jaar in de publicatie van de Weidevogelbalans (te downloaden via www.sovon.nl/default.asp?id=857), waarin trends in populatiegrootte, broedsucces, verliesoorzaken en beheer van onze belangrijkste weidevogels in overzichtelijke kaartbeelden worden samengevat.

Regionale verschillen in uitkomstsucces

Het is aardig om de gecombineerde datasets eens wat gedetailleerder te bekijken en de reproductiegetallen in verband te brengen met populatietrends. In figuur 1 worden regionale trends in nestsucces gepresenteerd voor drie soorten.

Landelijk ligt het nestsucces bij Kievit, Grutto en Scholekster in dezelfde orde van grootte, gemiddeld respectievelijk 59, 62 en 65%. Tussen de regio's bestaan echter forse verschillen. Hierbij zijn de uitkomstpercentages in de zandgebieden stevast het laagst (zo'n 10% onder het gemiddelde) en in de zeekleigebieden van Zeeland en Zuid-Holland het hoogst, althans in de beginjaren. Wat vooral opvalt is de sterke afname in het nestsucces in de zuidelijke zeekleigebieden, van rond de 75% naar 50% voor alle drie de soorten. Ook op de zandgronden neemt het nestsucces bij Kievit en Scholekster af, maar de afname is hier minder sterk. De ontwikkelingen in de zeekleigebieden in Noord-Nederland zijn relatief gunstig: het nestsucces is in deze regio min of meer stabiel gedurende de onderzoeksperiode. Dat geldt in sterkere mate ook voor het rivierengebied (niet afgebeeld). Belangrijk om hierbij te realiseren is dat het hier in grote meerderheid gaat om legsels die in principe beschermd worden tegen de impact van agrarische werkzaamheden. Bovendien zeggen de getallen nog niets over de overleving van jongen na het uitkomen van de eieren, want ook dan treden nog vaak aanzienlijke verliezen op als gevolg van landbouwactiviteiten, predatie en weersomstandigheden.

Broedresultaten en populatietrend

Ondanks de kanttekingen hierboven is er voor Grutto (groene lijn) en Scholekster (rode lijn) een duidelijk verband zichtbaar tussen het uitkomstsucces en de regionale populatietrend (figuur 2). Regio's met een gemiddeld laag nestsucces in de periode 2000-08 laten ook de sterkste populatieafname zien. Dit geldt bijvoorbeeld voor Grutto en Scholekster in de laagveengebieden van Noord-Nederland en voor de Grutto op de hoge zandgronden. Het suggereert dat nestsucces verantwoordelijk is voor een belangrijk deel van de variatie in regionale populatietrends.

Hier zit echter een addertje onder het gras: de ruimtelijke variatie in nestsucces zou sterk gecorreleerd kunnen zijn met de variatie in jongenoverleving. In werkelijkheid zou ook deze variatie in jongenoverleving verantwoordelijk kunnen zijn voor de negatieve trends. Uit het grootschalige onderzoek naar de effecten van predatie op weidevogels bleek dit echter niet het geval: er was geen sprake van een duidelijk verband tussen de regionale nest- en kuikenoverleving. Als dit algemeen geldend is, zou dat betekenen dat nestsucces een betere voorspeller is voor de populatietrend dan de kuikenoverleving, althans voor Grutto en Scholekster.

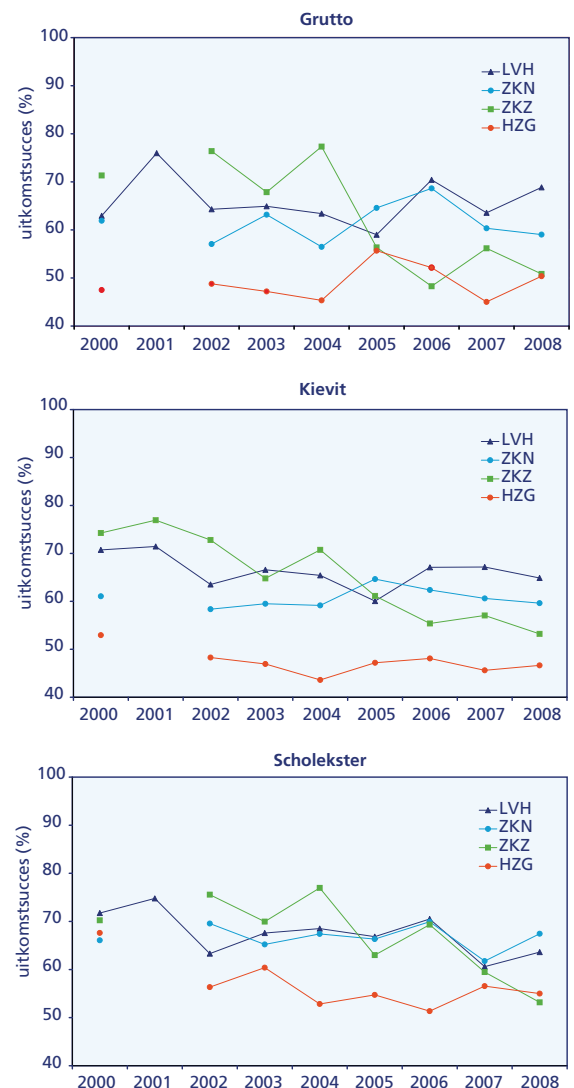
Voor de Kievit bestaat er geen verband tussen nestsucces en populatietrend en zullen andere populatieparameters belangrijker zijn. Wat verder opvalt in figuur 2 is natuurlijk dat geen van deze 18 regionale populatietrends van deze drie soorten een waarde boven de 1 heeft; overall is van populatieafname sprake... (zie ook pp. 13-14 van dit nummer).

Chris van Turnhout, Wolf Teunissen (SOVON) & Aad van Paassen (Landschapsbeheer Nederland)

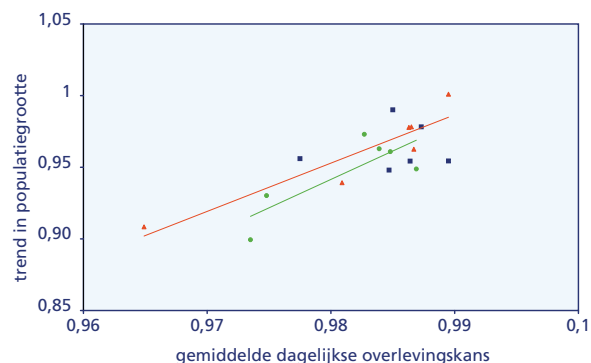
Figuur 2. Relatie tussen de dagelijkse overlevingskans van legsels van Grutto (groene symbolen), Kievit (blauw) en Scholekster (rood) en de populatietrend van deze soorten in zes regio's in Nederland. Een populatietrend van 0,95 betekent een afname van 5% per jaar, een populatietrend van 1,05 betekent een toename van 5% per jaar. Hoe hoger de dagelijkse overlevingskans, hoe hoger het uitkomstsucces.

Scholekster. Foto: Hans Gebuis

Figuur 1. Uitkomstsucces in 2000-08 (% succesvolle nesten, berekend met Mayfield-methode) van weidevogel-legsels in vier regio's (LVH: Laagveen in West-Nederland, ZKN: Zeeklei in Noord-Nederland, ZKZ: Zeeklei in Zuidwest-Nederland, HZG: Hoge Zandgronden van Zuid- en Oost-Nederland).

Gezocht jong vogeltalent!

Kom naar de vogelaarsdag voor jonge vogelaars op zaterdag 16 april a.s.

Zijn vogels jouw passie en wil je niets liever dan de hort op en vogels kijken? Dan is de landelijke vogelaarsdag voor jongeren vast iets voor jou!

SOVON organiseert deze samen met Waarneming.nl, DBA, Vogelbescherming, het Vogeltrekstation en beide jeugdbonden (NJJ en JNM). En het leuke is, deze dag is helemaal gratis!

Voor wie is deze dag bedoeld?

Iedereen vanaf 14 jaar (tot + 25) die:

- vogelonderzoek van dichtbij wil meemaken;
- met ervaren onderzoekers het veld in wil;
- meer wil weten over vogels ringen, geluiden herkennen en nog veel meer;
- andere jonge vogelaars wil ontmoeten;
- eerste keus in stage- en afstudeeropdrachten wil hebben.

Wat valt er te beleven?

Uiteraard zijn er vogelexcursies (inschrijven noodzakelijk) en ga je met ervaren onderzoekers het veld in, op zoek naar de Middelste

Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper die al een paar jaar rond Huize Wylerberg aanwezig zijn. Ook worden er live de hele ochtend vogels geringd en kun je met een beetje mazzel een Grote Bonte Specht of Appelvink van heel dichtbij bekijken. Het binnenprogramma bestaat uit een gevarieerd aanbod aan lezingen: ringen, boerenzwaluwonderzoek, een Mystery Bird Quiz met leuke prijzen en nog veel meer.

Als je op zoek bent naar een leuke stageplek dan moet je zeker langskomen voor meer informatie over stages en afstudeeropdrachten van SOVON en andere natuurorganisaties (PGO's).

Avondprogramma

Voor de echte enthousiastelingen is er op vrijdagavond al een avondprogramma met nachtvinders, dassen en uilen. Er is kampeergelegenheid op fietsafstand (wel je fiets meenemen of een fiets huren!).

Wanneer en waar?

- Vrijdag 15 april 2011 van 21.00-ca. 24.00: avondprogramma

- Zaterdag 16 april van 6.30-9.00: vroege vogels excursie en (meehelpen met) ringen
 - Zaterdag 16 april 2011 van 10.00-16.00 uur: dagprogramma met lezingen en excursies
- Locatie: in en rondom Veldstudiecentrum Huize Wylerberg in Beek-Ubergen (bij Nijmegen). Kamperen in Erlecom (Ooijpolder).

Gratis, maar geef je wel op!

Deelname aan de jongerendag is helemaal gratis, dus ook het kamperen, eten en drinken. Je kunt je aanmelden via www.sovon.nl/jongerendag. Je kunt aangeven aan welke onderdelen je wilt deelnemen, je bent uiteraard niet verplicht alles van A tot Z te volgen. Geef je wel op tijd op, want er is beperkt plaats. Let op: als je je aanmeldt, rekenen we wel op je komst. Mocht je onverhoopt toch niet kunnen deelnemen, laat het dan op tijd weten.

Jeroen.vanZuylen@sovon.nl

Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie

Een groep jongeren, gehuld in regenjassen, op de winderige pier van IJmuiden. Het regent een beetje, de lucht is grijs, maar toch staan de scoops opgesteld en één voor één turen ze door de lens. Een Grote en een Kleine Mantelmeeuw passeren en een Aalschover scheert langs. In de verte nemen enkele stippen vorm aan: een Paarse Strandloper, een Grote Stern en een Wintertaling komen in zicht. Enkele jongeren pakken opschrijfboekjes en noteren de namen die worden geroepen, andere bladeren in een vogelgids. Een Rosse Grutto, een Drieteenstrandloper en een Rotgans. De hele ochtend kleumt de groep fijn weg terwijl ze de ene na de andere vogel scoren en tegen een uur of drie duiken ze een strandtent in om zich op te warmen met een welverdiende kop warme chocolademelk. Het is een gezellig stel, allemaal zijn ze jong, houden ze van de natuur en zijn ze lid van de NJN, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie.

De NJN is een jongeren natuurvereniging die zich bezighoudt met alle disciplines in de

natuur. Van vogels spotten tot insecten vangen of op je hurken een plantje bestuderen. De kennis wordt uit boeken gehaald en van oud naar jong overgedragen. Over heel Nederland zijn er afdelingen die excursies organiseren in de weekenden en af en toe een kampje. Met feestdagen zoals Pasen en Pinksteren en in schoolvakanties zijn er langere kampen. Zo gaat de strandwerkgroep fossielen kijken op Walcheren en de zoogdierenwerkgroep een weekend vleermuizen vangen in de grotten van Zuid-Limburg.

In de zomervakantie vinden er zomerkampen plaats in binnen- en buitenland. Tien dagen lang wordt er dan vanaf een kamperrein het gebied afgefietst om planten en beestjes te bestuderen. Er zijn zomerkampen met een thema zoals planten of insecten, maar ook algemene kampen en twee speciaal voor jongeren tussen de 11 en 13 jaar. Deze zoge-

naamde 'piepkampen' zijn wat afwisselender, met meer spelletjes en allemaal leeftijdsge-nootjes.

De charme van deze jeugdbond is dat iedereen tussen de 12 en 25 jaar welkom is en dat men op gelijke voet met elkaar staat. Iedereen kan deelnemen aan een commissie, kan activiteiten organiseren en mag meebeslissen. Naast de natuur bestuderen is er ook plaats voor heel veel plezier. Dollen op het strand, ijsjes eten, zwemmen en spelletjes doen, het kan allemaal! Ben jij ook tussen de 12 en 25 jaar en lijkt dit je leuk? Kom dan een keer mee! Voor meer informatie: www.njn.nl

Foto: Marten Tacoma

Wad is WaLTER?!

Bonte Strandloper.
Foto: Arie Ouwerkerk

Binnenkort gaat het project WaLTER van start. WaLTER staat voor 'Wadden Sea Long-Term Ecosystem Research' en is een initiatief van een aantal instituten die zich met monitoring en onderzoek in de Waddenzee bezighouden. Het wordt gefinancierd door het Waddenfonds. Doel is de ontwikkeling van een geïntegreerd monitoringplan voor de verschillende thema's die in de Waddenzee spelen, van biologische processen tot sociaal-economische aspecten. Wat het werk precies inhoudt zullen we hieronder uitleggen.

Afstemming van monitoring en onderzoek

WaLTER staat onder leiding van het Koninklijk Nederlands Instituut voor Zeeonderzoek (NIOZ) en is een samenwerking tussen NIOZ, Common Wadden Sea Secretariat (CWSS), IMARES, Radboud Universiteit Nijmegen, Rijksuniversiteit Groningen en SOVON. Aanleiding voor het project is onze overtuiging dat goede kennis essentieel is voor een duurzaam beheer van de Waddenzee. Die kennis is vaak wel voorhanden, maar de verschillende monitoring- en onderzoeksprogramma's hebben elk hun eigen doelstelling en de gegevens zijn niet altijd goed toegankelijk voor bredere analyse. Als de data wel toegankelijk zijn, dan lang niet altijd in de vorm waarin je ze zou willen hebben om bepaalde vraagstukken op te lossen, zo bleek onlangs bij een analyse van de oorzaken voor sterk verschillende trends bij wadvogels in deelgebieden binnen de Waddenzee. De koppeling van vogelgegevens en andere gegevensreeksen bleek uiterst moeizaam. En dat ging dan alleen nog maar om het verklaren van ontwikkelingen in vogelaantallen. Wat we natuurlijk uiteindelijk willen is een beter begrip van het functioneren van het ecosysteem als geheel, in samenhang met de abiotiek (zoals bijvoorbeeld sedimenthuishouding) en het menselijk gebruik (met als drijvende krachten de economie en de sociale situatie van de mensen die in het Waddengebied leven).

Doel van WaLTER is dan ook om de bestaande onderzoeks- en monitoringprogramma's in de Waddenzee beter op elkaar af te stemmen. Het gaat dan bijv. om de hoogwatertellingen van watervogels en karteringen van broedvogels, bepalingen van de schelpdierbestanden en metingen aan het doorzicht van het water en concentraties giftige stoffen.

In vijf stappen naar een monitoringplan

Voor de uitvoering van WaLTER is een stappenplan opgezet, dat elk door één van de betrokken organisaties wordt geregisseerd. Als eerste stap brengt de Radboud Universiteit Nijmegen de kennisbehoeftes in kaart. Wie

wil er allemaal wat weten over de Waddenzee en waarom? Wij denken daarbij aan een brede groep 'gebruikers' die willen weten hoe allerlei processen en activiteiten (denk bijv. aan klimaatverandering, visserij, toeristenindustrie) het ecosysteem van de Waddenzee kunnen beïnvloeden.

Stap 2 staat onder leiding van het NIOZ en behelst het maken van een overzicht van alle belangrijke ideeën en modellen over de ecologie van het Waddengebied. Wat is bijvoorbeeld het verband tussen de bodemfauna en -flora enerzijds en de sedimenthuishouding anderzijds? Is er sprake van een samenwerking, of bepalen de abiotische randvoorwaarden simpelweg welke organismen waar kunnen voorkomen? En hoe was dat vroeger? En wat moeten we meten om deze ideeën te toetsen?

Daarover bestaan heel verschillende ideeën. Onderzoekster Philippart van het NIOZ benadrukt bijvoorbeeld de vrij geleidelijke verschuivingen in het ecosysteem als gevolg van de veranderende toevoer van nutriënten, als een van de vele factoren die het systeem beïnvloeden. Eriksson en anderen, daarentegen, menen dat er door menselijke exploitatie sprake is geweest van een abrupte omslag in het systeem, dat vroeger vooral intern zou zijn gereguleerd, en nu vooral wordt gedomineerd door de dynamiek van externe factoren zoals weer en wind. Aan de hand van de verschillende gegevensreeksen hopen we de sturende mechanismen achter de waargenomen veranderingen te kunnen achterhalen.

De organisatie van de derde stap is in handen van de Rijksuniversiteit Groningen en richt zich op het menselijk gebruik en de samenwerking met het ecosysteem. Wat moeten we meten om de verschillende ideeën over de sociaal-economische interacties en het ruimtegebruik in de Waddenzee te toetsen? Bespiegelingen over die sociaal-economische interacties lijken heel ver af te staan van het simpelweg tellen van vogels. Echter, menselijk gebruik speelt in de Waddenzee een grote rol en het ligt dus erg voor de hand dat we

ons ook richten op de sociaal-economische krachten die de menselijke benutting van de Waddenzee sturen. Dat kan alleen door samen te werken met economen en sociologen.

Stap 4 staat weer onder leiding van het NIOZ en richt zich op het maken van een zogenaamd 'data-portaal'. Dat wil zeggen dat het de bedoeling is om zoveel mogelijk gegevens over abiotiek (sediment, nutriënten, helderheid, zoutgehalte etc), biotiek (primaire productie, aantallen bodemdieren, vogels etc.) en socio-economie (visserij, werkgelegenheid etc.) elektronisch op een centraal punt toegankelijk te maken en voorwaarden te formuleren op welke manier deze gegevens gebruikt kunnen worden voor verdere analyse.

IMARES voert stap vijf uit en legt de huidige monitoring onder de loep. Wat wordt er allemaal op wat voor manier gemeten, en hoe verhoudt zich dat tot de behoeftes zoals die bij de eerste drie stappen zijn geformuleerd? Zijn er tekorten in meetinspanning, of is er misschien sprake van onnodige overlap? En zijn de meetprogramma's wel zodanig opgezet dat er statistisch verantwoorde conclusies uit kunnen worden getrokken? Hoe vaak moeten we meten en op hoeveel verschillende plekken om bijv. zeespiegelstijging in de Waddenzee goed te kunnen volgen?

De rol van SOVON

De laatste stap staat onder leiding van SOVON en moet leiden tot een monitoringplan voor alle relevante abiotische (sediment, watertemperatuur etc.), biotische (bodemdieren, vogels etc.) en socio-economische factoren (werkgelegenheid, inkomen etc.). Daar gaan we pas echt mee aan de slag als het werk voor de eerste vijf stappen een heel eind is gevorderd. Echter, nu al is duidelijk dat sommige essentiële parameters niet worden gemeten, bijv. zoöplankton. Minstens zo belangrijk is het ook om tot voorstellen te komen om de bestaande monitoring te stroomlijnen en de bestaande programma's van de verschillende instanties beter op elkaar af te stemmen. Nieuwe methodieken, zoals remote sensing

Voor het goed begripen van veranderingen in vogelaantallen is het ook nodig mosselbanken in kaart te brengen en te bemonsteren.
Foto: Bruno Eris

Recent geschreven

Relevante literatuur:

- Ens B.J., Blew J., van Roomen M.W.J. & van Turnhout C.A.M. 2009. **Exploring contrasting trends of migratory waterbirds in the Wadden Sea.** *Wadden Sea Ecosystem* No. 27: 1-50.
- Eriksson B.K., van der Heide T., van de Koppel J., Piersma T., van der Veer H.W. & Olff H. 2010. **Major Changes in the Ecology of the Wadden Sea: Human Impacts, Ecosystem Engineering and Sediment Dynamics.** *Ecosystems* 13: 752-764.
- Philippart C.J.M., Beukema J.J., Cadée G.C., Dekker R., Goedhart P.W., van Iperen J.M., Leopold M.F. & Herman P.M.J. 2007. **Impacts of nutrient reduction on coastal communities.** *Ecosystems* 10: 96-119.
- Wolff W.J. 1983. **Ecology of the Wadden Sea.** Rotterdam: A.A. Balkema.

In deze nieuwe rubriek wordt voortaan in elk nummer aandacht besteed aan enkele artikelen of rapporten die tot stand kwamen met medewerking van SOVON, of die grotendeels zijn gebaseerd op gegevens die onder de vlag van SOVON werden verzameld.

Schipper A.M., Koffijberg K., van Weperen M., Atsma G., Ragas A.M.J., Hendriks A.J. & Leuven R.S.E.W. 2011. The distribution of a threatened migratory bird species in a patchy landscape: a multi-scale analysis.

Landscape Ecology. www.springerlink.com/content/867152xu2051l87p/

Mannetjes Kwartelkoningen laten zich bij de keuze van hun roepplaats vooral leiden door reeds aanwezige mannetjes. Dat leidt ertoe dat uiterwaarden met grotere oppervlaktes geschikte habitat meer in trek zijn dan locaties waar zulke habitat versnipperd voorkomt. Dit blijkt uit een analyse van de relaties tussen roepplekken van Kwartelkoningen en landschapskenmerken die werden afgeleid van de ecotopenkaart van het rivierengebied. Beschermingsmaatregelen zijn dan ook bij voorkeur uit te voeren op een groter schaalniveau.

van Kleunen A., Koffijberg K., de Boer P., Nienhuis J., Camphuysen C.J., Schekkerman H., Oosterbeek K., de Jong M., Ens B. & Smit C. 2010. Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2007 en 2008.

SOVON-monitoringrapport 2010/04, IMARES-rapport C169/10. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen, IMARES, Texel & WOT/Alterra, Wageningen.

Veel broedvogels in de Waddenzee brengen tegenwoordig te weinig jongen groot om de populatie op peil te houden. Metingen aan het broedsucces van Eider, Scholekster, Kluut, Kokmeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Zilvermeeuw, Visdief en Noordse Stern wijzen zowel op problemen in de nesfase als in de kuikenfase. Overstromingen, voedselschaarste en predatie zijn belangrijke oorzaken van mislukking. De verminderde reproductie is een belangrijk mechanisme achter vastgestelde afnames in de broedpopulatie. Zelfs bij de nu nog florerende Kleine Mantelmeeuw ligt een afname in het verschiet.

Voslamber B., Knecht E. & Kleijn D. 2010. Dutch Greylag Geese *Anser anser*: migrants or residents? *Ornis Svecica* 20: 207-214.

Pdf aanvragen via Berend.Voslamber@sovon.nl

Grauwe Ganzen die broeden in het westen, midden en zuiden van Nederland overwinteren gemiddeld binnen 10 km van hun broedplaats en zijn dus als standvogel te beschouwen. In het noorden broedende ganzen laten een grotere gemiddelde afstand zien (ca. 280 km), veroorzaakt door een relatief hoog aandeel dat in Spanje overwintert. Dit bleek uit analyse van 45.000 terugmeldingen van de 2500 Grauwe Ganzen die in 1994-2010 in Nederland met een halsband werden uitgerust. In recente jaren

neemt het in Spanje overwinterende aandeel overigens wel af. Naar schatting 90% van de Nederlandse broedpopulatie overwintert nabij de broedplaats.

de Boer P., Dijkse L. & Klaassen O. 2010. Blauwe Kiekendieven op de Wadden-eilanden in 2010. SOVON-onderzoeksrapport 2010/15. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Tussen 1994 en 2010 nam de Nederlandse populatie broedende Blauwe Kiekendieven met 80% af. De nog resterende 19 paren op de Waddeneilanden en 5 in de rest van Nederland zijn daarmee erg kwetsbaar geworden. Omdat het reproductiesucces voldoende lijkt te zijn, moet de afname vermoedelijk gezocht worden in afgenomen jaarlijkse overleving. Toekomstig onderzoek moet zich vooral richten op effecten van terreinbeheer op het herstel van de belangrijkste prooidieren (konijn en woelmuizen), het in kaart brengen van de overwinteringsgebieden en een overlevingsanalyse (specifiek van onvolwassen vogels).

(analyses van lucht- of satellietfoto's), bieden daarbij mogelijk nieuwe kansen. Overigens zal er in het geval van vogels weinig kans zijn dat die nieuwe methodieken op korte termijn bijvoorbeeld het tellen van vogels kunnen vervangen. Als je wilt weten hoeveel Bonte Strandlopers er op Griend overtijen, of hoeveel jongen de Grote Sterns onder Ameland hebben grootgebracht, dan is er de komende decennia maar één methode: laarzen aan en met de telescoop erop af!

WaLTER heeft niet als doel op alle vragen over de Waddenzee een antwoord te geven. Het gaat er om een infrastructuur in te richten, die het mogelijk maakt op den duur die antwoorden te geven. Deze doelstelling past goed bij de missie van SOVON. De kern van SOVON wordt gevormd door de monitoringprogramma's voor en door vrijwilligers, waarbij SOVON zorgt voor de organisatie van de tellingen en de opslag van de gegevens. Maar met alleen vogeltellingen zullen we nooit kunnen begrijpen waarom de aantallen veranderen en waarom de verspreiding van een bepaalde soort is zoals ze is. Daarvoor hebben we informatie nodig over factoren als voedselaanbod, weer en visserij-inspanning. Precies die informatie die via WaLTER beter en makkelijker beschikbaar zou moeten worden.

Limosa 83-4

Artikelen:

- De broedbiologie van Zilver- en Kleine Mantelmeeuwen op Texel, 2006-2010 (K. Camphuysen & A. Gronert)
- Monitoring van ganzen op slaapplaatsen in het centrale merengebied van Friesland, 1998-2010 (R. Kleefstra)
- Waarom vliegen vogels in zwermen en formaties? (A. Streefkerk)
- Joseph Baker, een Engelse vogelverzamelaar in Nederland in het midden van de 19e eeuw (J. Jansen & R. Vlek)

En: nieuws uit recent onderzoek en van de NOU, en recensies van de nieuwste boeken

Verwacht in volgende nummers:

Plaatstrouw ruiende Kokmeeuwen, Spreeuwen beroven Grutto's hun prooi, Blauwe Kiekendieven op slaapplaatsen, ruiende Bergeenden op het Nederlandse wad, Roodborsten in de kou, Dwerguilen in Nederland en meer.

Redactieadres: Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C, 8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl

Leden van de Nederlandse Ornithologische Unie (NOU) ontvangen Limosa en Ardea automatisch, neem contact op met Erwin de Visser, nou ledenadmin@gmail.com (www.nou.nu).

Leden van SOVON kunnen een combi-abonnement afsluiten

Limosa

83.4
2010

Broedbiologie Zilver- en Kleine Mantelmeeuw
Monitoring ganzen slaapplaatsen Friesland
Formatievliegen bij vogels
Vogelwereld Oost-Brabant midden negentiende eeuw

BirdingBreaks.nl

Individuele én groepsreizen

NIEUWE WEBSITE!

IN 2011 ORGANISEERT BIRDINGBREAKS ONDER MEER: 7 SPECIALE FOTOREIZEN, EN... NIEUW IN 2011: 5 CRUISES NAAR ONDER MEER SPITSBERGEN! KIJK SNEL OP ONZE **VERNIEUWDE WEBSITE** VOOR HET OVERZICHT EN VRAAG ONZE REISGIDS 2011 AAN. HIERONDER EEN SELECTIE.

BESTEMMING CRUISES	DURE	VERTREK	PRIJS
West-Afrika Pelagic	9 dagen	3 mei 2011	va 990
30% KORTING N-Atlantische cruise	13 dagen	10 jun 2011	va 1625
Spitsbergen cruise	8 dagen	22 jun 2011	va 2650
GRUPEPSREIZEN BUITENLAND			
Lesbos, vogeleiland 1	8 dagen	22 apr 2011	1345
Bulgarije	9 dagen	29 apr 2011	1495
Kazachstan	13/16 dagen	5 mei 2011	2945/3745
Zuid-Turkije	11 dagen	5 mei 2011	1795
Georgië	11 dagen	5 mei 2011	2195
Spanje, Extremadura	8 dagen	7 mei 2011	1345
China, Beidahe en Happy Island	14 dagen	8 mei 2011	2675
Roemenië Donaudelta	8 dagen	17 of 31 mei 2011	1395
Finland, Lapland en Varangerfjord	10 dagen	30 mei 2011	2395
China, Sichuan en Tibet	16 dagen	10 jun 2011	3195
IJsland	8 dagen	13 jun 2011	1995
Brazilië	16 dagen	3 aug 2011	3995
Amerika, vogels in Arizona	11 dagen	26 aug 2011	2495
Spanje, vogeltrek langs de straat van Gibraltar	7 dagen	11 sep 2011	1345
Zweden, vogeltrek bij Falsterbo	8 dagen	8 okt 2011	1045
Halgoland	6 dagen	8 okt 2011	695
Azoren	9 dagen	15 okt 2011	2175
Spanje, Pyreneeën	7 dagen	7 nov 2011	1345
Zuid-Afrika	15 dagen	14 nov 2011	3695
Madagascar	16 dagen	19 nov 2011	3745
Sri Lanka	16 dagen	22 nov 2011	2995

Meer informatie? Kijk op www.birdingbreaks.nl, info@birdingbreaks.nl of bel met Ed Opperman of Laurens Steijn 020 7792030.

Verrekijkers & Telescopen

opticon
www.opticon.nl

ES 80 v3 Telescoop

Met z'n verbeterde optische constructie die de interne reflectie verder vermindert en de kleurweergave en scherpte verbetert, levert de ES 80 GA ED het beste in zijn klasse op het gebied van beeldweergave en betrouwbaarheid.

Daarnaast is er keuze uit een zeer compleet aanbod in oculairen en accessoires. 30 jaar garantie.

ES 80 GA SD €499, ES 80 GA ED €699

Oculairen: SDLv2 20-60x €329, HDF T 20-60x €239, HDF T 32xWW €185

Nieuw! Verano BGA Oasis

100% Made in Japan, de nieuwe Verano BGA levert onovertroffen prestaties in een lichtgewicht polycarbonaat en metaallegering body. Scherp v.a. 1,5m, zeer geschikt voor bril dragers en voorzien van prisma's met Oasis-coating voor een uiterst neutrale kleurweergave. 30 jaar garantie.

8x32 €119, 8x42 €129, 10x42 €139

Discovery WP PC Mg

Door gebruik te maken van een uiterst compacte optische constructie is de Discovery WP PC serie één van de meest compacte dakkant kijkers die momenteel beschikbaar zijn. Enkele van de opvallende kenmerken zijn de groothoek oculairen en de perfecte dichtbij scherpstelling waarmee deze kijkers een opvallend goede prijs-kwaliteit verhouding kennen in een stijlvol en gebruiksvriendelijk ontwerp. 5 jaar garantie.

8x32 €189, 8x42 €199, 10x42 €209

Verdere informatie vindt je op www.opticon.nl, email nl@opticon.co.uk of neem contact op met je lokale dealer.
Ringfoto Focus, Voorburg, 070-3863519 / Ringfoto Focus, Den Haag 070-3638398 / Combi Sipkes, Groningen, 050-3128684
Opticon, Unit 21 Titan Court, Laporte Way, Luton, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 726522

ZIEN IS WETEN

EL 50 SWAROVISION. MEER DETAILS, MEER LICHT

Bij natuurwaarneming maken minieme details een beslissend onderscheid. Meer zien is immers waardevol om meer te kunnen weten. Met zijn sterkere detailherkenning is de EL 50 SWAROVISION dé verrekijker voor professionele vogelwaarnemers. Hij koppelt ervaring en nauwkeurigheid aan zekerheid.

MAXIMALE DETAILSCHERPTE
10x50- en 12x50-vergrotingen

OPTISCH PERFECT EN BUITENGEWOON HANDZAAM
dankzij de SWAROVISION-technologie
en de unieke open EL-greep

HELDERDER BEELD
door een grotere uittredepupil

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93
(Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be
facebook.com/swarovskioptik

SWAROVSKI
OPTIK

EEN BUITENKANS

UW INDIVIDUEEL TELESCOOPPAKKET

De natuur wacht niet. Stel uw telescoppakket individueel samen en beleef unieke ogenblikken met de uiterst precieze instrumenten van SWAROVSKI OPTIK, de beste van hun klasse. Kies uit de lichte, robuuste magnesiumtelescopen ATM/STM 65/80 en ATM/STM 65/80 HD en de oculairen 20-60x, 25-50x W en 30x W.

COMBINEREN
EN PROFITEREN

BESPAAR TOT

€ 330

ENKEL VAN 18-01-2011 - 30-06-2011

NAUWKEURIG EN HOOGWAARDIG

20-60x

25-50x W

30x W

ROBUUST EN LICHT

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX
Verwelkomingsstraat 17, B-1070 Brussel
Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)
info@swarovskioptik.be

OPTISCHE PERFECTIE ZONDER COMPROMISSEN

SWAROVSKI
OPTIK

Kleine Rietganzen in Friesland in het najaar van 2010: later, minder en sneller

Voor de Kleine Rietganzen die op Spitsbergen broeden is Nederland, en dan vooral Zuidwest-Friesland, een belangrijk doortrekgebied. Doorgaans doet in oktober en november zo'n driekwart van de populatie Friesland aan. De laatste jaren manifesteren zich echter opvallende veranderingen in het trekgedrag. Het moment waarop de eerste vogels verschijnen veranderde nauwelijks (eerste waarneming in 2010 op 24 september, door Auke Volbeda). De aankomst van de grote aantallen viel echter in de afgelopen 10 jaar steeds later in oktober.

Het najaar van 2010 was in dit opzicht erg opvallend. Bij de watervogeltelling halverwege oktober werden nog geen 10.000 Kleine Rietganzen geteld. Bij een speciale (internationale) telling op 31 oktober waren er 13.200 present in Friesland en nog eens 179 in Midden-Delfland in Zuid-Holland. Dit zijn aantallen die scherp afsteken tegen de 35.000-48.000 Kleine Rietganzen die in de afgelopen jaren wel eens eind oktober in Nederland werden geteld. Ook in Vlaanderen (België) waren er eind oktober pas enkele honderden gearriveerd. Deze veranderingen komen niet voort uit een afname van de populatie, die nog steeds toeneemt en momenteel uit ongeveer 63.000 vogels bestaat. De trend naar een latere aankomst in ons land houdt vooral verband met verande-

ringen in foeragegedrag in Denemarken en Noorwegen, de enige twee andere landen waar Kleine Rietganzen pleisteren op weg van en naar hun broedgebieden op Spitsbergen. In Denemarken waren eind oktober 2010 nog 40.000-50.000 ex. aanwezig, in Noorwegen 'enkele duizenden'. De langere verblijfsduur in Denemarken wordt mede veroorzaakt door het ontdekken van nieuwe voedselgebieden (stoppelvelden), op grotere afstand van de traditionele slaapplekken langs de westkust van Jutland (J. Madsen). Deze nieuwe gebieden hebben bovendien als voordeel dat de jachtdruk er minder is, en de vogels dus minder worden verstoord. Opvallend is ook dat juist de succesvolle broedvogels in Denemarken lijken te blijven; het aandeel eerstejaars in de ganzengroepen is er namelijk hoger dan bij ons. In hoeverre de goede broedresultaten in 2010 (22% eerstejaars, beste broedseizoen sinds 1995) het trekgedrag in het najaar 2010 mede hebben beïnvloed is nog onduidelijk.

Alleen bij vorst en sneeuw zakt een deel van de vogels alsnog naar Nederland en België af, zo blijkt ook uit aflezingen van geringe vogels. In december 2010 leidde dit tot een seizoensmaximum van 48.500 Kleine Rietganzen in Vlaanderen (E. Kuijken & C. Verscheure). In Friesland ging het, hoewel het sneeuwdek in december hier maar dun was, slechts om 6000-7000 vogels. Na de dooi was het grootste deel van de Kleine Rietgans-populatie in de loop van januari weer in Denemarken te vinden. Kleinere aantallen werden op de terugtrek ook gezien in Noordwest-Duitsland (H. Kruckenberg).

Kleine Rietgans. Foto: Harvey van Diek

Fred Cottaar (SOVON Ganzen- en Zwanenwerkgroep)

Eerbetoon aan vogelaar Jan Nap

Een beter moment had de Zearend op zaterdagmiddag 2 oktober 2010 niet kunnen uitkiezen, om in een majestueuze vlucht voorbij de uitkijktoren aan de Rechtersveldweg bij het Ketelmeer-Oost te vliegen. Want kort daarvoor was in bijzijn van familie en bevriende vogelaars een kunstwerk onthuld en de toren vernoemd naar Jan Nap, als eerbetoon aan de vorig jaar overleden vogelaar uit Kampen. Een initiatief van de Vereniging voor Natuurstudie en -bescherming 'Ijsseldelta' en Staatsbosbeheer.

Jan zelf stond aan de wieg van de realisatie van de uitkijktoren. Samen met terreinbeheerder Staatsbosbeheer heeft hij een aantal jaren geleden gekozen voor een open uitkijktoren, waardoor je een fraai overzicht hebt over de natuurontwikkelingseilanden in de Ijsselmonding. Zeer regelmatig worden

hier Zearenden gezien, inmiddels jaarrond. De soort heeft afgelopen jaar een broedpoging ondernomen op het nabijgelegen Vogel-eiland in het Zwarte Meer.

Jan Nap was vanaf de oprichting van SOVON in de jaren zeventig verbonden met deze organisatie, o.a. als langjarig penningmeester binnen het Dagelijks Bestuur. Het ornithologisch hart van Jan ging vooral uit naar het ringen, in het bijzonder het CES. Op 'zijn' ringbaan in het Zwarte Meer gingen vanaf begin jaren tachtig vele tienduizenden vogels door zijn handen.

De vogeluitkijktoren zal in het vervolg als 'de Jan Nap' bekend staan bij de leden van Natuurvereniging Ijsseldelta.

Symen Deuzeman
(namens Vogelringstation Zwarte Meer)

Het kunstwerk op 'de Jan Nap' langs het Ketelmeer, 2 oktober 2010. Foto: Symen Deuzeman.